

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland
Brandsma, M.

Citation

Brandsma, M. (2020, December 15). *Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/138644> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Brandsma, M.

Title: Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland

Issue date: 2020-12-15

Bijlagen

Bijlage 1: Brieven aangaande het Verdrag van Woudrichem

Brieven van Margaretha van Bourgondië aan Jan van Brabant en (vermoedelijk) Engelbert I van Nassau, aangaande het Verdrag van Woudrichem.¹

Aan Jan van Brabant:

Lieve ende geminde zone,

Wij bidden uwer liefde als wij truwelicste mogen, dat ghi Johan de Pernes ende Robbert Daule, die wij van ons meyningen wael geïnformeert hebben, volcomelic geloeven wilt, so wess sij u op desen tijt van onsen wegen seggen ende aenbringen selen, rurende van sulke boedscapen van gelove als sij van uwerwegen nu aen ons gedaen hebben, als van uwen goetduncken dat wij mede inden zuenen genoemt stonden, ende van onse antworde die wij hen dair af mede gegeven hebben etc. Ende lieve zoen, dair inne doen als wij u gansselic te vollen wael toe betruwen. Ende of ghi enigerleye sake begeert die wij vermogen, dair en wilt ons niet in sparen. God beware u altoes salich ende gesont. Gescreven opten huysse tot Schoenhoven opten VIIste dach in febr.

Onse lieve ende geminde sone den hertoge van Brabant ende van Limburg. Greve van Henegouwen van Hollant van Zeelant ende heere van Vrieslant

Margriete van Bourgondie, hertoginne in Beyeren, grevinne van Henegouwen, van Hollant ende van Zeelant

Lieve en beminde zoon,²

Wij verzoeken u edele, op de trouwst mogelijke wijze, dat u Johan de Pernes en Robbert Daule,³ die wij goed over onze mening hebben geïnformeerd, volkomen wilt geloven, zoals zij die nu namens ons zullen uitspreken en mededelen, wat betreft de boodschap die zij namens u aan ons overgebracht hebben, namelijk wat betreft uw goedduncken dat wij mede in de Zoen genoemd zouden worden, en wat betreft ons antwoord dat wij hen daarover hebben meegegeven enz. En lieve zoon, doe daarin zoals wij u geheel en al toevertrouwen. En als u ook maar iets verlangt waartoe wij in staat zijn, ontzie ons dan niet. God beware u altijd zalig en gezond. Geschreven op het huis te Schoonhoven op de zevende dag van februari.

¹ N.A., Nas. Dom. I, 1486, nr. 1079.

² Jan van Brabant was Margaretha's schoonzoon en petekind.

³ Vermoedelijk betreft het Robin Daule, voorheen hoveling van Antoon van Brabant. Als raadsheer van Jan van Brabant was hij specifiek belast met Henegouwse aangelegenheden. Jean de Pernes was achtereenvolgens in dienst van de hertog van Bourgondië en Antoon van Brabant, meester van de Brusselse rekenkamer en baljuw van Lille, en later in dienst van Filips van Sint-Pol (Uyttebrouck, *Gouvernement*, 680, 721).

Aan (vermoedelijk) Engelbert I van Nassau:

Item, so sijn bi ons geweest Johan van Pernes ende Robbert Daule, met boetscapen van geloove van onsen lieven geminden zone van Brabant ende van Hollant. Ende hebben ons van sinen wegen aengebracht dat hem goed dochte dat wij mede inden zuenen genoemt stonden. Twelke hij te kennen heeft doen geven onsen broeder van Beyeren of sine vrunde dair hem weder op geantwoordt is. Solden wij inder Zoenen genoemt wesen, ende solde onse broeder van Beyeren ons een Zoene besegelen, so wolde hij een weder van ons besegelt hebben. Ende des begeerde onse lieve soen van Brabant voirs. twee personen van sinen wegen van ons een antworde dairaf, ende onse goetduncken etc.

Dair onse antworde af is opt geloove ende punten voirs. dat des gheen doen en is ende wij mogelic in den zuenen niet genoemt en selen wesen, noch mit besegelen en selen, want wij een tucht vrouwe sijn ende ons tucht so vrij holden als onse lieve here ende geselle zeliger gedachten die te besitten plach int lest van sinen live, welke tucht voirs. onse lieve soen van Brabant ende onse lieve dochter van Brabant ende onse broeder van Beyeren besegelt ende geconfirmeert hebben.

Ende wij ons ooc mit nyemant in eniger veden en kennen, want wij nyemant ontseit en hebben, noch ons ooc nyemant ontseit en heeft. Ende hebben des een betruwen dat onse lieve zone van Brabant ons wael besorgen sal als dat behoirt.

Ende uute des sake dat ons hier en bove te cort geschiede, so moesten wi dat sueken in ingeholt onser brieve dair wij dat schuldich weren te doen.

Ook zijn bij ons geweest Johan van Pernes en Robbert Daule, met boodschappen van onze lieve, beminde zoon van Brabant en van Holland. En zij hebben ons namens hem medegedeeld dat het hem goeddunkte dat wij ook in de Zoen genoemd zouden worden. Dit heeft hij laten weten aan onze broer van Beieren of diens vrienden, en daarop heeft hij een antwoord ontvangen: als wij in de Zoen genoemd zouden worden, en als onze broer van Beieren de Zoen zou bezegelen, dan wilde hij er ook één door ons bezegeld hebben. En daarop verlangde onze lieven zoon van Brabant, aan twee van zijn vertegenwoordigers, van ons een antwoord en onze mening.

Ons antwoord daarop is, op de vertrouwelijke boodschap en op de genoemde punten dat het niet de juiste handelswijze is en dat het niet gepast is dat wij in de Zoen genoemd zullen worden, en dat wij deze ook niet mede zullen bezegelen, want wij zijn een vrouw die bezittingen in vruchtgebruik heeft en wij bezitten hetgeen wij in vruchtgebruik hebben zo vrij als onze lieve heer en gezaliger gedachte die aan het eind van zijn leven bezat. Dit vruchtgebruik hebben onze lieve zoon van Brabant en onze lieve dochter van Brabant en onze broer van Beieren bezegeld en bevestigd. En voor zover wij weten zijn wij ook met niemand in vijandschap, want wij hebben niemand een vijandschap aangezegd, en niemand heeft ons een vijandschap aangezegd. En wij vertrouwen erop dat onze lieve zoon van Brabant goed voor ons zal zorgen, zoals het hoort.

En als in weerwil hiervan onze rechten worden aangetast, dan refereren wij naar de inhoud van onze brief, voorzover wij het recht hebben dat te doen.

Bijlage 2: Rekeningmunten in Holland en Henegouwen

Hoewel Holland en Henegouwen sinds het eind van de dertiende eeuw door één vorstenhuis werden geregeerd werden verschillende rekeningmunten gehanteerd. Ook na de Bourgondische éénwording in 1433 was dit nog het geval. Wel stonden beide rekeningmunten vanaf dat moment in een vaste relatie tot de Vlaamse groot, en daarmee ook tot elkaar.¹

Wat betreft de periode vóór 1433 is de relatie tussen beide rekeningmunten grotendeels onbekend. Van Camp heeft hieraan in een publicatie over Henegouwse reële en rekeningmunten kort aandacht besteed. Op basis van een rekening van de hofhouding van Johanna van Valois heeft zij aangetoond dat in de vroege veertiende eeuw de Henegouwse *livre tournois* (van 15 groten) gelijk was aan een halve pond Hollands (van 30 groten).² Dit suggereert een verband. Voor de door mij bestudeerde periode (1385-1441), geldt dat er bij mijn weten niet over dit onderwerp is gepubliceerd. Het vullen van deze monetair-historische leemte viel buiten het bestek van dit onderzoek. De hierna volgende uiteenzetting is dan ook vooral bedoeld ter verheldering van de in dit proefschrift gekozen benadering.

De algemene middeleeuwse rekeningmunt was de pond (lb), die bestond uit 20 schellingen (s). Een schelling bestond weer uit 12 penningen of denieren (d). De algemene verhouding was dus 1:20:240 (lb:s:d).

Voor de douarie van Margaretha van Bourgondië gold dat van haar inkomsten uit Holland en van die uit Henegouwen aparte rekeningen werden opgemaakt volgens het lokale systeem. Om bedragen uit Hollandse en Henegouwse rekeningen enigszins vergelijkbaar te maken heb ik deze waar mogelijk herleid tot een standaardeenheid. Ik heb hiervoor de eenheid gekozen die vanaf 1433 de meest gangbare was, namelijk de pond van 40 groten.³ Een onzekere factor hierbij is dat onduidelijk is in hoeverre de Hollandse en Henegouwse groot vóór 1433 aan elkaar gerelateerd waren. Om hiervan een inschatting te maken heb ik de waarde van de Hollandse en Henegouwse rekenpond vergeleken, aan de hand van gepubliceerde gegevens over de koers van de gouden Franse kroon, een stabiele munt die soms als rekenstandaard werd gehanteerd (Tabel bijlage 2.1).⁴ De gegevens suggereren dat in de periode 1417-29 de koers van de Franse kroon, uitgedrukt in Hollandse en Henegouwse groten, vaak vergelijkbaar was (Henegouwen : Holland = 1). Dit zou betekenen dat ook de waarde van de Henegouwse en Hollandse rekeningpond, wanneer deze wordt omgerekend naar eenheden van een gelijk aantal groten, ongeveer gelijk was. Voor omrekeningen in dit proefschrift ben ik daarvan uitgegaan, maar een algemene conclusie kan hieraan nog niet worden verbonden. Daarvoor is nader onderzoek nodig, bijvoorbeeld naar de reden waarom de koers in bepaalde jaren afweek (1419, 1429) en naar de jaren waarover gepubliceerde gegevens ontbreken. Bovendien blijkt uit de tabel dat in stadsrekeningen soms werd afgeweken van de in muntordonnaties bepaalde koers

¹ Spufford, *Monetary Problems*, 23. Mijn dank gaat uit naar Valeria van Camp voor het kritisch lezen van deze bijlage. De inhoud blijft mijn verantwoordelijkheid.

² Van Camp, *Hainaut*, 6; Smit, *Rekeningen 1*, 134.

³ De wisselende zilverwaarde van de groot heb ik buiten beschouwing gelaten (Spufford, *Monetary Problems*, 13-23).

⁴ Hoppenbrouwers, *Heusden*, 860.

(1420). Algemeen geldende koersen waren blijkbaar een streven dat in de praktijk niet altijd werd gerealiseerd.

Jaar	Henegouwen	Holland		Hen:Hol
	SR Mons	MO	SR Leiden	
1417		48	48	
1418	49	51		0,97
1419	41		69	0,59
1420		50	74	
1421	49	51		0,97
1422	48			
1423	50	48		1,04
1424				
1425	61		66	0,93
1426	65		66	0,99
1427			76	
1428	61			
1429	64	50		1,28

Tabel bijlage 2.1: Koers van de gouden Franse kroon in Henegouwse en Hollandse groten (1417-29). In de laatste kolom is de ondelinge verhouding weergegeven (Hen:Hol). SR = Stadsrekening; MO = Muntordonnantie.⁵

Hollandse rekeningen uit deze periode zijn meestal opgesteld in ponden van 40 of 240 groten.⁶ Voor de rekeningen van Margaretha's Hollandse douarie vanaf 1439 geldt het laatste. Een penning of denier is hierbij dus gelijkgesteld aan een groot. Bedragen uit deze rekeningen heb ik met een factor zes vermenigvuldigd om ze te herleiden tot ponden van 40 groten.

Henegouwse rekeningen zijn opgemaakt in 'livres tournois'. Dit was sinds het einde van de dertiende eeuw de Henegouwse rekeningmunt. Deze moet niet worden verward met de Franse *livre tournois*. Hoewel de koersen aanvankelijk vrijwel gelijk waren stonden de Henegouwse en Franse *livre tournois* niet in een vaste relatie tot elkaar.⁷ Van Camp heeft de veranderende relatie tussen de Henegouwse groot en de *livre tournois* in een tabel samengevat. Haar gegevens zijn gebaseerd op rekeningen van de stad Mons. Deze komen overeen met koersaanduidingen die ik in documenten over Margaretha's Henegouwse douarie heb gevonden. Een dubbele groot ('*double gros de Haynnau*') had in de jaren 1417-1433 een waarde van 18 denieren.⁸ De Henegouwse rekenpond had in deze periode dus een waarde van 13,3 (240/18) dubbele groten, ofwel van 26,6 groten. Voor omrekening naar ponden van 40 groten moeten bedragen in *livres tournois* uit Henegouwse rekeningen uit de periode 1417-1431 dus met een factor 0,67 (26,6/40) vermenigvuldigd worden (zie tabel).

⁵ Koersen zijn overgenomen uit: Van Camp, *Hainaut*, 19-20; Bos-Rops, *Geld*, 341-42; Marsilje, *Financiële beleid*, 218-20.

⁶ Bos-Rops, *Geld*, 56-67; Marsilje, *Financiële beleid*.

⁷ Van Camp, *Hainaut*, 5-6; Spufford, *Monetary Problems*, 23.

⁸ Van Camp, *Hainaut*, 19-21; ADN, B 8233.

Vanaf 1433 was de waarde van de Henegouwse rekenpond gelijk gesteld aan 20 Vlaamse groten.⁹ Uit stukken aangaande Margaretha van Bourgondië blijkt dat in 1434-39 de waarde van de dubbele Henegouwse groot 2 schellingen bedroeg.¹⁰ De *livre tournois* had dus een waarde van 10 dubbele Henegouwse groten, ofwel van 20 Vlaamse groten. Voor omrekening naar ponden van 40 groten moeten bedragen in *livres tournois* uit deze periode dus met een factor 0,5 vermenigvuldigd worden (zie tabel).

In onderstaande tabel zijn de door mij gebruikte omrekenfactoren voor de Henegouwse rekenpond, de *livre tournois*, naar ponden van 40 groten weergegeven.

	1417-33	1434-39
<i>Double gros de Hainaut</i>	18 d.	2 s.
<i>Livre tournois</i>	27 groot	20 groot
Omrekenfactor	0.67	0.5

Tabel Bijlage 2.2: Waarde van de Henegouwse rekenpond, de *livre tournois*. De waarde van de ‘*double gros de Hainaut*’ vóór 1433 is ontleend aan: Van Camp, *Hainaut*, 19-21 en ADN, B 8233. Waarden van de *livre tournois* zijn hiervan afgeleid. De omrekenfactor naar ponden van 40 groten (*lb*) is gegeven.

De vaste relatie tussen de Henegouwse en Hollandse rekeningmunt na 1433 wordt in de door mij bestudeerde rekeningen bevestigd. De Brabantse pieter had in 1440 volgens zowel Hollandse als Henegouwse rekeningen een waarde van 34 groten. Een bedrag van 4.000 pieters bedroeg in een Henegouwse rekening 6.800 *livres tournois* (van 20 groten) en in een Hollandse 566 pond (van 240 groten). De relatie tussen beide bedragen komt zoals verwacht overeen met een factor 12 ($6.800 / 566 = 240 / 20$).¹¹

Voor de waarden van verschillende (buitenlandse) muntsoorten heb ik gebruik gemaakt van de door Bos-Rops en Marsilje voor Holland en Van Camp voor Henegouwen gepubliceerde tabellen.¹² Voor toezeggingen die betrekking hadden op een langere termijn, zoals die in een huwelijkscontract, heb ik meestal de oorspronkelijke muntwaarde aangehouden, aangezien de equivalente waarde in ponden over de jaren kon variëren.¹³

⁹ Spufford, *Monetary Problems*, 20.

¹⁰ ADN, B 8233.

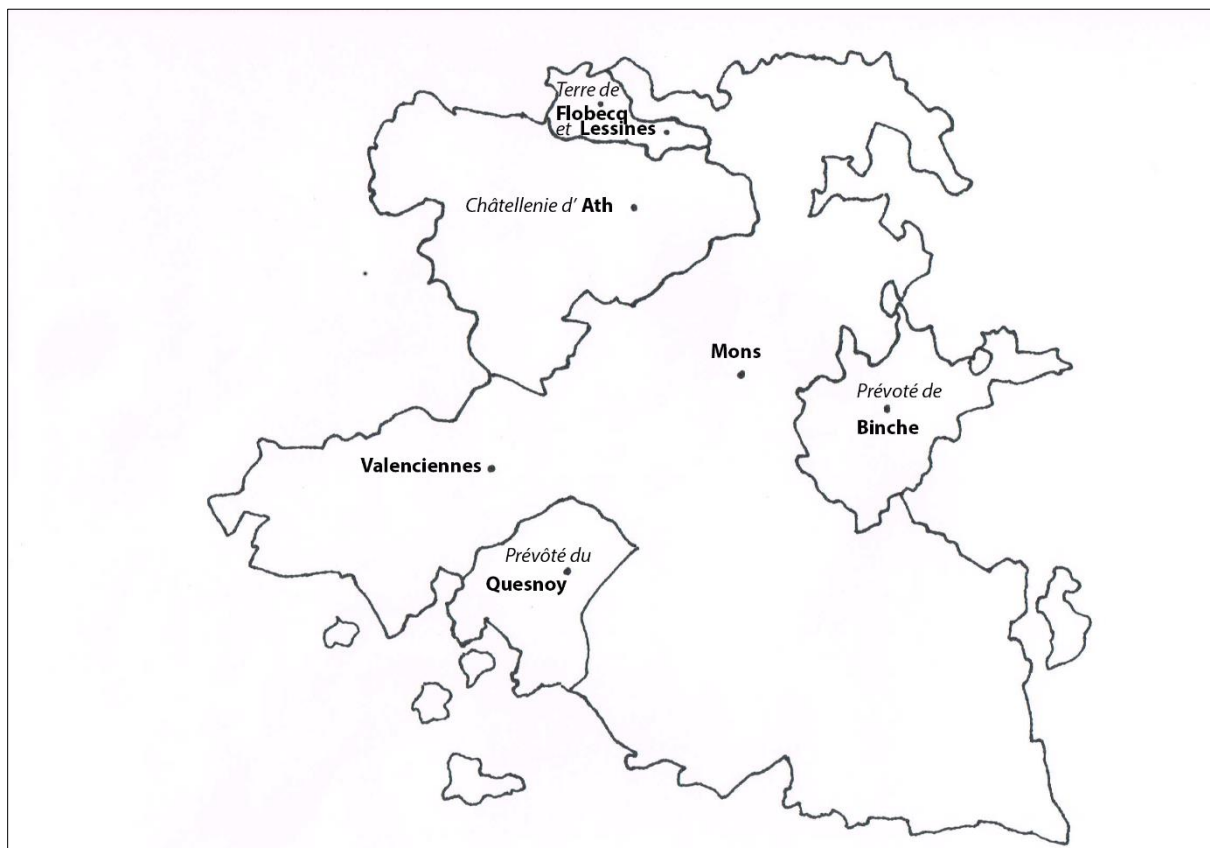
¹¹ N.A., Gr rek 3303, f 37-42; ADN, B 3326, 112.906.

¹² Bos-Rops, *Geld*, 393-343; Marsilje, *Financiële beleid*; Van Camp, *Hainaut*.

¹³ Zie hierover: Bos-Rops, *Douarie*, 91.

Bijlage 3: Kaart douarie Henegouwen

De aangegeven gebieden rondom Le Quesnoy, Ath, Binche, Flobecq en Lessines maakten deel uit van de douarie. Grenzen zijn gebaseerd op: Arnould, *Dénombrements*, Kaart 1.

Bijlage 4: Kaart douarie Holland

Domeinen die deel uitmaakten van de douarie zijn weergegeven in blauw. De selectie van domeinen is gebaseerd op: N.A., AGH 51, 54, 59, Gr rek 3303.¹

¹ Met dank aan Rombert Stapel voor het maken van deze kaart (Stapel, *Kaart Holland*).

Bijlage 5: Relatieve omvang douarie Henegouwen

Indicatie van de relatieve demografische en financiële omvang van Margaretha's douarie, op basis van door Arnould gepubliceerde gegevens.¹

	Aantal haarden 1424 (excl. steden)	%	Aantal haarden 1444 (excl. steden)	%	Schatting ontvangst 1445 (lb)	%
Alle dorpen ²	20.128	100	27.281	100	24.147	100
Châtellenie Ath	5.181	26	7.539	28	1.593	7
Prévôté Binche	1.261	6	1.553	6	2.172	9
Land van Flobecq en Lessines	754	4	960	4	2.725	11
Prévôté Le Quesnoy	1.208	6	1.873	7	1.789	7
Douarie	8.404	42	11.925	44	8.279	34

¹ Gegevens zijn ontleend aan: Arnould, *Dénombrements*, 238-75; Arnould, *Estimation*, 212.

² Het aantal haarden is lager dan in werkelijkheid. Sommige haarden werden wegens vrijstellingen niet meegeteld (Arnould, *Dénombrements*, 210-16, 221).

Bijlage 6: Relatieve omvang douarie Holland

Indicatie van de relatieve demografische en financiële omvang van Margaretha's douarie, op basis van gegevens uit de *Enquete* van 1494 en de *Informacie* van 1514, en bijdragen aan de Bede van 1428-38.¹

	Haarden 1477	%	Haarden 1494	%	Haarden 1514	%	Bede ²	%
Holland	35.112	100	28.090	100	31.869	100	50.000	100
Land van Texel ³	750	2	750	3	852	3	1.094	2
Land van Wieringen	450	1	396	1	370	1	938	2
Rentmeesterschap Beverwijk ⁴	1.521	4	1.232	4	1583	5	1.020	2
Kasteleinschap Teilingen ⁵	556	2	437	2	506	2	781	2
Schoonhoven en Haastrecht ⁶	907	3	682	2	655	2	1.560	3
Totaal	4.184	12	3.497	12	3966	12	5.395	11

¹ Gegevens zijn ontleend aan: Naber, *Terugblik*, 33-38;

² Bijdrage aan de bede van 1428-38, in schilden (Bos-Rops, *Geld*, 368).

³ Met Vlieland.

⁴ Met Wijk aan Zee, Wijk, Oostzaan, Wormer, Westzaan, Spaarnwoude, Katwoude. Sint Maarten, in de noordpunt van West-Friesland, valt volgens rekeningen van de douarie onder Nieuweland, samen met Eenigenburg en Valkkoog. Dit gebied maakte deel uit van het rentmeesterschap Beverwijk (N.A., Gr rek 3303). In de tellingen is alleen Sint Maarten opgenomen.

In de ban van Akersloot bezat Margaretha een aantal aan haar opgedragen lenen, maar aangezien zij uit Akersloot volgens de rekeningen verder geen inkomsten ontving is dit niet meegeteld (N.A., AGH 59; Gr rek 3303).

⁵ Met Noordwijk, Lisse, Hillegom, Voorhout.

⁶ Met 's Heeraartsberg, Stolwijk, Vlist.

Bijlage 7: Herkomst van het Hollandse jaargeld in 1440

Volgens de overeenkomst van 1434 zou Margaretha uit Holland en Zeeland jaarlijks een bedrag van 3.400 lb ontvangen. De beoogde verdeling en de daadwerkelijke herkomst in 1440 zijn weergegeven.¹

	Beoogde herkomst (lb)	Herkomst in 1440 (lb)
Tol Geervliet	1.530	600
Rentmeesterschap Gouda	595	180
Tol Gouda	255	42
Rentmeesterschap Zeeland bewester en beooster Schelde	340	-
Rentmeesterschap Noord-Holland	340	150
Rentmeesterschap Kennemerland en Friesland	340	528
Baljuwschap Kennemerland		312
<i>Bijdragen uit de nieuwe bede van 5 jaar:</i>		
Texel (2 termijnen)		600
Nieuweland		12
Wijk aan Zee		48
Westzaan, Krommenie		114
Beverwijk		66
Noordwijk		96
Voorhout		18
Lisse		66
Hillegom		42
Wieringen (2 termijnen)		522
Katwoude		24
Bleiswijk		12
Totaal	3.400	3.400

¹ Bron: N.A., Gr rek 3303, f 37-42.

Bijlage 8: Betaling van het Henegouwse jaargeld

Door Margaretha van Bourgondië verstrekte kwitanties en de halfjaarlijkse termijnen waarop ze betrekking hadden. Betaalde bedragen varieerden.¹

Jaar	Aantal kwitanties	Termijn
1420	1	onbekend
1421	3	1421-1
1422	6	1421-2; 1422-1
1423	6	1422-2;1423-1;1423-2
1424	7	1423-1;1423-2;1424-1
1425	1	1424-2
1426	-	-
1427	-	-
1428	-	-
1429	5	1428-2; 1429-1;1429-2
1430	1	1429-2; 1430-1
1431	2	1429-2;1430-1,2;1431-1
1432	-	-
1433	3	1429-1,2; 1430-1; 1431-2; 1432-1;1433-2
1434	2	1429-2;1430-1;1433-2; 1434-1
1435	1	1433-2; 1434-1;1434-2;1435-1
1436	1	1435-2;1436-1
1437	1	1436-2; 1437-1
1438	1	onbekend

¹ Bronnen: Devillers, *Cartulaire VI*, 58, 63, 65, 68, 69-70, 72,74-75, 77, 102, 104, 108-12, 602; Pinchart, *Comptes*, 63. De tabel is grotendeels gebaseerd op Mathieu, *Marguerite*, 130-34.

	Jaargelden						Domeininkomsten			Totaal generaal	
	Henegouwen		Holland-Zeeland		Brabant		Totaal	Henegouwen	Holland- Zeeland		Totaal
		<i>lb</i>		<i>lb</i>		<i>lb</i>		<i>lb</i>	<i>lb</i>	<i>lb</i>	
Vanaf 1417	3.000 frank	2.600	6.000 kroon	7.200			9.800	8.000 ¹	3.900 ²	11.900	21.700
Vanaf 1428	3.000 frank + 800 l.t.	2.800 500	6.000 kroon	7.200			10.500	8.000	3.900	11.900	22.400
Vanaf 1434	3.000 frank + 800 l.t.	2.800 400	4.000 pieter	3.400	5.000 pieter ³	4.250	10.850	8.000	3.900	11.900	22.750

Bijlage 9: Theoretische inkomsten

Theoretische jaargelden en domeininkomsten in de periode 1417-41. Na 1417 waren er geen significante wijzigingen meer wat betreft domeinen die deel uitmaakten van de *dourie*. Daarom is aangenomen dat de domeininkomsten gelijk bleven. In werkelijkheid fluctueerden de inkomsten uit zowel jaargelden als domeinen sterk. Bedragen zijn weergegeven in ponden van 40 groten (*lb*), tenzij anders vermeld. L.t. = Henegouwse *livres tournois*. Koersen: Van Camp, *Hainaut*, 19-21; Bos-Rops, *Geld*, 342.

¹ Inkomsten uit Le Quesnoy, Ath, Binche, Flobecq en Lessines volgens de waardebeoordeling van 1445 (Arnould, *Estimation*, 212).

² Gemiddelde opbrengst van Margaretha's (voormalige) Hollandse domeinen over de jaren 1440-43 (N.A., Gr rek 3303-3307, zie ook Tabel 8.1).

³ In 1434 werd eenmalig een bedrag van 32.000 pieter toegezegd. Dit werd betaald in jaarlijkse tranches van circa 5.000 pieter.

Bijlage 10: Bijdrage aan landsheerlijke belastingen

Inkomsten uit domeinen die deel uitmaakten van een douarie kwamen niet ten goede aan de vorst, maar aan de betreffende vorstelijke weduwe. Dit gold in het algemeen niet voor buitengewone belastingen die aan de graaf werden toegezegd, zoals beden en soudijgeld. Hieraan betaalden Margaretha's onderdanen in het algemeen wél mee, zij het niet altijd van harte. Onduidelijk is in hoeverre zij hierover iets te zeggen had. Wel zijn er aanwijzingen dat zij op bepaalde momenten invloed uitoefende op haar onderdanen om wel of niet mee te betalen. In de oorlogsjaren was er veel weigerachtigheid, bijvoorbeeld bij de abdis van het klooster Leeuwenhorst. Dit klooster lag in Margaretha's douarie en onderhield goede betrekkingen met haar. Filips de Goede trad hard op met financiële sancties en het klooster ging uiteindelijk overstag.¹ Eind 1427 werd door edelen en steden een nieuwe bede aan hem toegezegd, uiteraard alleen door de gebieden waarover hij op dat moment de scepter zwaaide. Texel en Beverwijk deden niet mee, maar een aantal andere onderdelen van Margaretha's douarie wel.²

In de conflictrijke jaren 1417-21 en 1426-27 werd ook soudijgeld geheven, ten behoeve van het grafelijke leger. Deze bijdrage werd in geld of in een aantal mannen uitgedrukt. De inwoners van Margaretha's domeinen betaalden in de eerstgenoemde periode geen soudijgeld. In de jaren 1426-1427 leverden Noordwijk, Lisse, Hillegom en Voorhout samen 20 mannen.³ Beverwijk en Texel leverden in 1426 troepen aan Jacoba.⁴

Ook in Henegouwen betaalden de diverse delen van de douarie mee aan landsheerlijke beden. In de periode 1428-33 stond Margaretha Ath toe om belastingen te verhogen en lijfrentes te verkopen, onder andere om aan de bede te kunnen meebetalen.⁵ De vrijstelling die zij in september 1424 aan dezelfde stad verleende om mee te betalen aan de meest recente bede lijkt me uitzonderlijk.⁶ Vermoedelijk hing dit samen met de politieke situatie: Jacoba en Humphrey landden een maand later in Henegouwen.

Na de Zoen van Delft vormden bijdragen vanuit Margaretha's landen aan grafelijke beden een vast onderdeel van de hoofdrekeningen van de grafelijkheid. Deze werd vermeld als '*bede van vorstin*', '*vrouwe van Holland*' of '*landen van Margareta*', gevolgd door de namen van de plaatsen die bijdroegen.⁷ Aan de beden van 1428 en 1433 deed vrijwel de volledige Hollandse douarie mee, althans volgens de zetting, maar dit betekende niet dat er probleemloos werd betaald. Texel en andere gebieden in het noorden bleven weigerachtig. Het ging nu niet meer om verzet tegen Filips, want een deel van deze bede, die bij de Zoen van Delft was overeengekomen, zou naar Jacoba gaan. De noordelijke gebieden kampten met financiële problemen, die mede werden veroorzaakt door de boete die voor de opstand van 1426 was opgelegd. Met Texel werd in 1430 een betalingsregeling getroffen.⁸

¹ Aan deze bede hadden vijf grote abdijen een bijdrage toegezegd, waaronder het klooster Leeuwenhorst. Ook aan de bede van 1427 deed Leeuwenhorst mee, maar nu alleen voor de niet-geamortiseerde goederen en onderdanen. De abdis weigerde aanvankelijk opnieuw, maar betaalde uiteindelijk wel (Bos-Rops, *Geld*, 210-11; Jongkees, *Staat en kerk*, 19, 70-71; De Moor, *Leeuwenhorst*, 382).

² Noordwijk met de bijbehorende dorpen, het ambacht Katwoude en Bleiswijk (Bos-Rops, *Geld*, 211, 368).

³ Bos-Rops, *Geld*, 391-94.

⁴ Zie paragraaf 5.3.

⁵ Piérard, *Douaires*, 59; Devillers, *Cartulaire V*, 76, 230, 445; Fourdin, *Ath*, 15 nr. 36.

⁶ Arnould, *Dénombrements*, 147, nt m.

⁷ N.A., Rek.rek. 130, 131, 133-142.

⁸ Bos-Rops, *Geld*, 214, 368.

Vanaf 1434 kwamen de bijdragen aan de grafelijke bede vanuit Margaretha's domeinen ten dele of geheel ten goede aan haarzelf, conform de overeenkomst die zij in dat jaar met Filips sloot. Volgens de overeenkomst zou dit alleen de eerste vier jaar gebeuren, maar uiteindelijk was dit ook in 1440 nog het geval. Bijdragen van Margaretha's onderdanen aan de nieuwe bede van vijf jaar werden gebruikt om het aan haar toegezegde jaargeld op te brengen (zie Bijlage 7). Sommige gebieden droegen beide halfjaarlijkse termijnen aan Margaretha af, waardoor de Bourgondische hertog niets ontving. Schoonhoven betaalde ook een deel van de tienjarige bede aan Margaretha.⁹

Bijlage 11: Aard domeininkomsten douarie Holland

De rekeningen over 1425-1428 en 1441 hebben een verschillende indeling. Een aantal posten, waaronder de justitiële inkomsten, waren in de oudere rekeningen opgenomen onder de verschillende domeinen. In de latere rekeningen vormden deze een aparte post.¹⁰

Domein	1425-1428	1441
Texel	<i>Zekeren renten: tienden, ritsoen, valkgelden, meilanden, vogelien, (koorn) hofsteden</i>	<i>Koorntiende, windmolen, meilanden, vogelien, huizen, hofsteden</i>
	<i>Brueken, forfeysten, vervallen, zeevonde</i>	
Wieringen	<i>Tienden, tollen, huispenningen</i>	<i>Tienden, visserij (erfpacht)</i>
Beverwijk	<i>Zekeren renten</i>	<i>Renten hofsteden, windmolen, tollen, renten, tienden,</i>
	<i>Brueken, dootslagen, verdingen</i>	
Noordwijk, Lisse, Hillegom, Voorhout	<i>Zekeren renten en alrehande stucke. Baljuwschap: brueken, forfeiten, ballinge goed, zeevonde</i>	<i>Renten hofsteden, landrenten, pacht molen, hooilanden, thinse en erfhuur</i>
Land van Schoonhoven, Haastrecht	-	<i>Renten en tienden</i>
Bleiswijk	-	<i>Renten en tienden</i>
Hele douarie		<i>Ontvangsten van schouten en baljuws</i>
		<i>Versterfte, haardgeld, zeevondst, afterstal heergewaden, brueken</i>

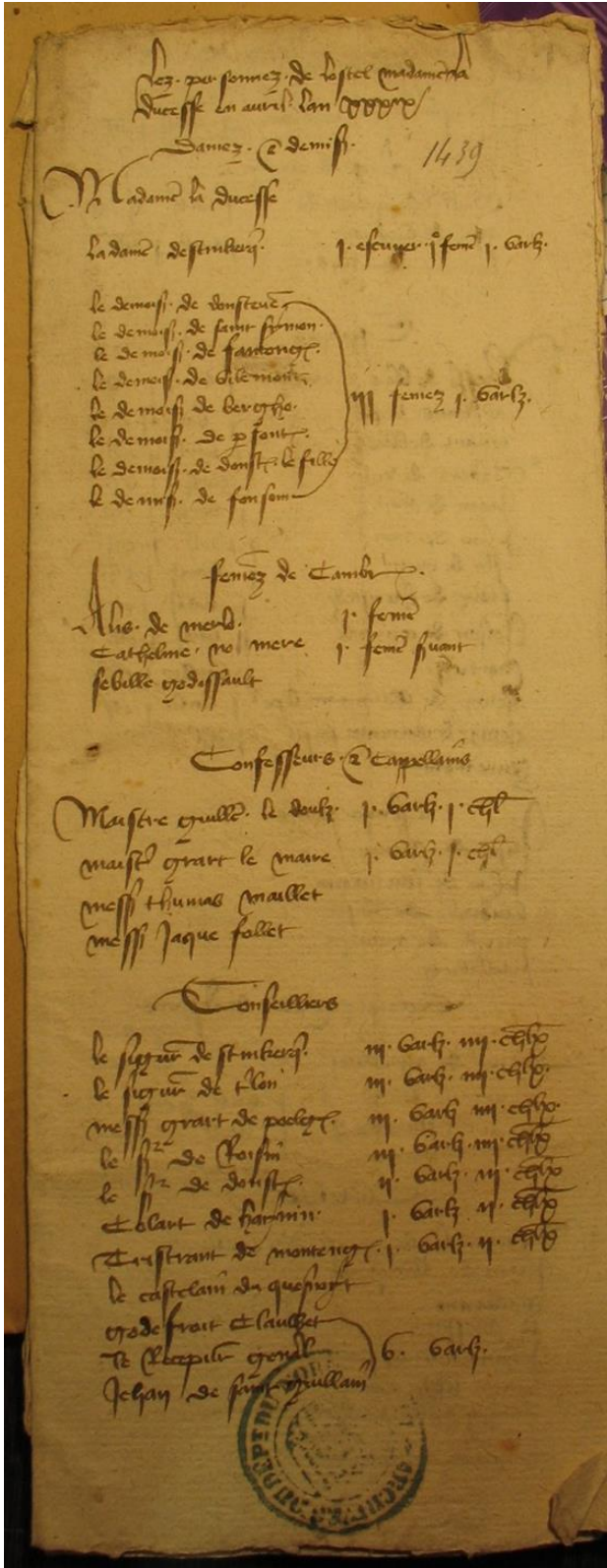
⁹ N.A., Gr Rek 3303, f 50v.

¹⁰ Bronnen: N.A., AGH 60-62, Gr rek 3303.

Bijlage 12: Lijst hofhouding 1439

Getiteld 'Les personnez de l'ostel madame la ducesse en avril l'an XXXIX' (ADN B 3373, 113.502).

Foto's: Véronique Flammang.

B 33/3.

medecin
 Maist Jehan escault 1. Garf. 1. c.
 Maist de cambre 1. Garf. 1. c.
 Maist de quaruobe 1. Garf. 1. c.
 Maist de bondege 1. Garf. 1. c.
 Barnart demerich. 1. Garf. 1. c.

Efruyers
 Maest de blare treneqant 1. Garf. 1. c.
 ardenois. de pa. 1. Garf. 1. c.
 Maist de blare. 1. Garf. 1. c.
 Maist de yul. 1. Garf. 1. c.
 Jaque de mont. 1. Garf. 1. c.
 Jehan de mont. 1. Garf. 1. c.
 Maist de gogey. 1. Garf. 1. c.
 Maist de hampied. 1. Garf. 1. c.
 Jehan de couroube 1. Garf. 1. c.
 Maist de. 1. Garf. 1. c.
 Maist de Barngom l'ape. 1. Garf. 1. c.
 Maist de Barngom son fil. 1. Garf. 1. c.
 Maist de. 1. Garf. 1. c.

Efruyers parcs
 Jehan de Namur.
 Jehan de Barngom
 baudry de Coust
 Maist de mont
 Maest de. 1. Garf. 1. c.

Secretaire & cart de depens.

Daniel de ruyelac.
 Henry le jeune 1. Garf. 1. c.
 Maist de. 1. Garf. 1. c.

Cambelens.

Martin brulet maist de la taille.
 Jehan de Barngom
 Maist de
 Jehan tottrian fourui.
 Maist de
 Maist de
 Maist de

Franctz

Maist de blare. 1. Garf. 1. c.
 Maist de blare
 Maist de blare

Maist

Maist de blare. 1. Garf. 1. c.
 Maist de blare
 Maist de blare

Maist

Maist de blare. 1. c.
 Maist de blare
 Maist de blare
 Maist de blare
 Maist de blare
 Maist de blare

Maist de blare

Jehan adbrece
 Maist de blare. 1. Garf. 1. c.

Maist de blare

Maist de blare
 Jehan de blare. 1. c.
 Maist de blare

Maist de blare

Maist de blare. 1. c.
 Maist de blare. 1. c.
 Maist de blare

Maist de blare
 Maist de blare

Parlementiers

Maistre pierre
William. Galt. B.
my. Galt. de faulle

1. Galt
docteur
1. Galt
tout mort

Porteurs de torse

Ermine
noe.

Portiers

Benue lui
tassart - Galt

Paroissiens

Colenac
leduc
matruet
le faunie

Communes gens.

Walter du gremer
Etiant frisant des conellesq.
le fond l'ayr morienne
Jehan du grandin
leurrin le pot
osse de moucquay

de l'ost de Namur
Amoyes.

Ende & loyones

Bijlage 13: Samenstelling hofhouding 1439

Op basis van ADN, B 3373, 113.502 (zie afbeelding in Bijlage 12). De volgorde van functiecategorieën in dit document is aangehouden.

Categorie	Aantal	Knechten	Totaal personen	Paarden
Mevrouw de hertogin (<i>madame la duchesse</i>)	1	1	1	
Hofdames (<i>dames et demoiselles</i>)	9	7	16	
Kameniers (<i>femmez de chambre</i>)	3	2	5	
Biechtvaders en kapelaans (<i>confesseurs et cappellains</i>)	4	2	6	2
Raadsheren (<i>conseillers</i>)	11	21	32	23
Arts (<i>medechin</i>)	1	1	2	1
Kamerdeurwaarders (<i>huissiers de cambre</i>)	3	2	5	3
Jonkheren (<i>escuyers</i>)	13	11	24	14
Knapen (<i>ecuyers pages</i>)	5		5	
Secretarissen en klerk van de kost (<i>secretare et clerc de despens</i>)	3	2	5	1
Kamerlingen (<i>cambelans</i>)	7		7	
Bakkers (<i>panetiers</i>)	3	1	4	1
Schenkers (<i>bouteillers</i>)	3	1	4	2
Koks (<i>keulx</i>) en sommeliers	9		9	1
Garderobe (<i>wairderoube</i>)	2		2	
Kwartiermaker en zaaldeurwaarders (<i>fourier et huissiers de salle</i>)	3		3	1
Boodschappers (<i>messagiers</i>)	2		2	2
Klerken van kapel en aalmoeskamer (<i>clers de chappelle et aumoniere</i>)	2		2	
Stalknechten (<i>palfreniers</i>)	8	2	10	
Toortsdragers (<i>porteurs de torss</i>)	2		2	
Portiers (<i>portiers</i>)	2		2	
Jachthondenverzorgers (<i>braconniers</i>)	4		4	
Algemeen (<i>communes gens</i>)	6		6	
Wapenkoning Henegouwen (<i>Le Roy de Haynin</i>)	1		1	
Heraut Oranje (<i>Oranges</i>)	1		1	
Totaal (Somme)	108	52	160	51

Bijlage 14: Trouwe dienaren

Bij elke persoon die voorkomt op de hoflijst van 1439 is het vroegste aangetroffen jaar vermeld waarin deze in contemporaine bronnen als lid van de hofhouding van Margaretha van Bourgondië wordt genoemd.¹ Wanneer iemand voorheen een andere positie vervulde staat dit in de tweede kolom tussen haakjes vermeld. Namen zijn grotendeels genormaliseerd naar het Nederlands.

<i>Hofdames</i>	Sinds
De vrouwe van Steenkerke	1421
De jonkvrouwe van Donstiennes	1421
De jonkvrouwe van Saint-Simon	
De jonkvrouwe van Fantegnie	
De jonkvrouwe van Vilemont	
De jonkvrouwe van Berghe	
De jonkvrouwe van Peissant	
De jonkvrouwe van Donstiennes, de dochter	
De jonkvrouwe van Fonsomme	
<i>Kameniers</i>	
Alis de Merle ²	1408
Catheline no mère ³	1421
Sebille Godissault	1436
<i>Kapelaans en biechtvaders</i>	
Meester Willem van Dour, bijnaam 'le Doulx'	1428
Meester Gerard le Maire (Gerrit de Meijer)	1417
Messi Thumas Maillet	
Messi Jacque Follet	
<i>Raadsheren</i>	
De heer van Steenkerke	1421
De heer van Treslong (meesterridder)	
Heer Gerrit van Poelgeest	1436 ⁴
De heer van Roisin	1425
Guy van Barbençon, heer van Donstiennes	1419
Colart van Haynin	1434 (1424: jonkheer)
Tristan van Montignies (hofmeester)	1432
Jan van Mons (kastelein van le Quesnoy)	1418
Godfried Clauwet ⁵	1434
Jan Thiron (generaal rentmeester)	1438
Jan van Saint Ghislain	1434
<i>Arts</i>	
Meester Jean Chevalier	

¹ Geraadpleegd zijn o.a: Devillers, *Naissance* (1401); *Cartulaires III*, 244-45 (1404); ADN, B 7979-7983 (1420-25); *Rek. test.* (1436); B 8233 (1418-39); N.A., AGH 59 (1418-40); Finot, *Inventaire* (1400-40).

² Vermoedelijk is dit Aleid van Mierlo. Jonkvrouw Aleid van Mierlo was in 1408 kamenier van Margaretha en ontving in dat jaar van Willem VI de zodenslag van de Haarlemmerhout. Zij was een tante van Jacob Cruesink, rekenmeester en secretaris van de hertog van Bourgondië, die weer een zoon was van twee kamerdienaren van Jacoba (Damen, *Staat*, 135; AGH 696-98).

³ De betekenis van de toevoeging 'no mère' is in dit verband onduidelijk, maar komt vaker voor. Ook twee wasvrouwen van Katherina van Beieren werden aangeduid als 'mater' (moeder) (Kuys, *Hofhouding*, 75). In 1404 ontving ene *Ysobiaux no mère* rouwstof (Devillers, *Cartulaire III*, 244).

⁴ Gouverneur van de Hollandse douarie vanaf 1430 (Vis, *Gerrit van Poelgeest*, 81-82).

⁵ Daarvoor was hij raadsheer en jurist van Jan van Brabant (Devillers, *Cartulaire VI*, 71, 74, 76, 84, 254, 541, 547, 551; Pinchart, *Comptes*, 63).

<i>Kamerdeurwaarders</i>	
Willem van Quaroube	1420
Oste van Vendegies	
Bernard Donneron ⁶	1421 (jonkheer, jachtmeester)
<i>Jonkheren</i>	
Raas van Blois (voorsnijder)	1421 (knaap) ⁷
Ardenois, de zoon	
Gerard van Blois	1421 (knaap) ⁸
Dirk van Zijl	
Jacques van Montignies	
Jan van Montignies	
Hoste van Goegnies	
Floris van Haamstede ⁹	
Jan van Couroube ¹⁰	
Noordwijk ¹¹	
Henry van Wargny, de vader ¹²	1409
Henry van Wargny, zijn zoon	
Zuurmond ¹³	1416 (knaap)
<i>Knapen</i>	
Jan van Namen	
Jan van Wargny ¹⁴	
Boudewijn van Roisin	
Pieter van Montignies	
Naaldwijk ¹⁵	
<i>Secretarissen en klerk van de kost</i>	
Daniel van Nieuwaal (secretaris)	1432
Henry le Fèvre (secretaris)	1427
Gerard IJsbrandszn (klerk van de kost)	1431

⁶ Hier: Barnart Donnerack, ook wel aangeduid als Dannerack, Donneroc(k), Don(n)eron, Deveron.

⁷ 'Risse de Bois' was knaap in 1421 (ADN, B 7979, f 55).

⁸ Vermoedelijk dezelfde als 'Ghierken de Blois', knaap in 1421 (ADN B 7979, f 55). Gerard van Blois had in 1440 een kamer en paardenstal bij het kasteel van Le Quesnoy (ADN, B 9096, f 18v, 24, 25v).

⁹ Verschillende leden van de familie Van Haamstede, die allemaal Floris heetten, waren volgelinge van Margaretha. Deze jonkheer Floris van Haamstede is niet dezelfde als Floris, heer van Haamstede, die vanaf 1419 een vooraanstaande positie innam als raadsheer. Zie voor een stamboom van de familie van Haamstede: Van Steensel, *Zeeland*, 295.

¹⁰ Wellicht Jan van Quaroube?

¹¹ Aangeduid als 'Nortich', dit was gangbaar Middelnederlands voor Noordwijk.

¹² Provoost van Le Quesnoy in 1420 (ADN B 7979, f 2).

¹³ De Zuurmonds waren een Hollands adellijk geslacht. Ridder Jan Zuurmond was een bastaard van graaf Willem III. Zijn nakomelingen bekleedden hoge ambten in Heusden. Eén van hen was een trouwe dienaar van Jacoba (*Rek. test.*, 219) en had volgens een beddenlijst uit 1440 een eigen kamer op het Binnenhof (Janse, *Bedden*, 37 en nt 75). Mogelijk gaat het hier om Jan Zuurmond, die in 1472 overleed, of om zijn oom met dezelfde naam (Hoppenbrouwers, *Heusden*, 13, 183, 357-59, 896 nt. 72).

¹⁴ Een knaap en een kamerling dragen deze naam. Vermoedelijk gaat het niet om dezelfde persoon.

¹⁵ Vermoedelijk een zoon van Albrecht van Naaldwijk, die vanaf 1436 als leenman-getuige op oorkonden van Margaretha's Hollandse douarie voorkomt (N.A., AGH 59). De familie van Naaldwijk bezat in Holland een erfelijke erefunctie, het maarschalkschap, van oorsprong een hofambt (Janse, *Ridderschap*, 357).

<i>Kamerlingen</i>	
Martin Brulet (meester van de kleermakerij)	1416 (huwelijksgeschenk) ¹⁶
Jan van Wargny ¹⁷	1421 (boodschapper)
Wallerant ¹⁸	
De tresorier ¹⁹	
Jan Tottiau (bontbewerker)	1409 ²⁰
Jennin (kamerknecht)	
Hannin (meesterknecht van de kleermakerij)	1421? (knecht kleermakerij) ²¹
<i>Bakkers</i>	
Josse le Brun (Joost de Bruin, meesterbakker)	
Pierre Blaris (Pieter Blarijs)	1421 (zaaldeerwaarder)
Godfried Grenier	
<i>Schenkers</i>	
Luther van Gebelzich	1436 (mogelijk 1421, jonkheer) ²²
Pieter Bel	
Gillot (vatenmaker) ²³	
<i>Koks</i>	
Thiaux	1421 (mogelijk 1404) ²⁴
Colart van Fosses	
Boussut	1436 ²⁵
Jacob	1422 (keukenknecht)
Gerard Camus	1422 (tafelzilverbewaker)
Mussaens	
3 sommeliers	
<i>Garderobe</i>	
Johan Aelbrecht	1421 (kamerling) ²⁶
Gille de Pante.. (knecht)	
<i>Kwartiermaker en zaaldeerwaarders</i>	
Lancaster	1421 (kwartiermaker)
Jan Schal	
Nicaise Bouckiau	1425
<i>Boodschappers</i>	
Klaas van Rac	
Ecierdes	

¹⁶ Finot, *Inventaires*, 197. In 1426 is hij verbonden aan de kleermakerij.

¹⁷ Vermoedelijk is dit Jan, de bastaard van Wargny, die vanaf 1421 boodschapper te paard en rond 1430 kamerling van Margaretha was. Zie ook zijn naamgenoot onder knapen.

¹⁸ Mogelijk een voormalig kamerling van Jacoba. Haar testament vermeldde een 'oude Walraven' en een 'jonge Walraven', beide kamerling. Oude Walraven ontving op speciaal verzoek van Margaretha een bedrag uit de nalatenschap van haar dochter (*Rek. test.*, 230).

¹⁹ 'Le massart'.

²⁰ Aangeduid als 'foureur' dan wel 'pelletier'. In 1409-10 voerde hij kleding van Jan van Touraine en Jacoba met bont (Devillers, *Naissance*, 462).

²¹ Mogelijk is dit Hannin van Gommegnies, die in 1421 knecht van de kleermakerij was (ADN, B 7979).

²² Mogelijk is dit degene die in 1421 wordt aangeduid als 'Liutre, écuyer' (ADN B 7979; 7980).

²³ 'cuvelier'.

²⁴ Mogelijk dezelfde als Thieusken de kok, die na het overlijden van graaf Albrecht in 1404 rouwkleding ontving (Devillers, *Cartulaire III*, 244).

²⁵ Vermoedelijk Margaretha's kok Colard de Bossut, die ook bij Jacoba en Willem VI in dienst was (*Rek. test.*, 251).

²⁶ Vermoedelijk een zoon van Johan Aelbrecht die in dienst was van graaf Albrecht, zie bijv: Devillers, *Cartulaire III*, 244.

<i>Klerken van kapel en aalmoeskamer</i>	
Johannes de koster	
Ernoul de le Vere	1425
<i>Paardenstallen</i>	
Meester Pieter	1419 (maarschalk)
Willem Gilleszn	
4 stalknechten	
Siebrecht	1422 (knecht strijdparden)
Bokstel (Willem)	1421 (stalknecht)
<i>Toortsdragers</i>	
Erminat	
Noc	
<i>Portiers</i>	
Kenaue lui ij ^{e27}	1421 (boodschapper, portier)
Tassart, knecht	
<i>Jachthondenverzorgers</i>	
Colenaar	1401
Kedige	
Matuet	1422 (garderobeknecht)
Le saunice	
<i>Diverse dienaren</i>	
Wouter van de voorraadschuur (<i>grenier</i>)	1421
Bertrand, corvee-opzichter	1424
De vrouw van Lodewijk de Moor	
Jan van de tuin (<i>du jardin</i>)	1421
Heurmen de zot	
Josse van Monchiaux	
<i>Le roy de Haynin</i>	
<i>Oranges</i>	

²⁷ De betekenis van het achtervoegsel is onduidelijk.

Bijlage 15: Adel aan het hof in 1439¹

	Aantal	Functie
Henegouwen		
Donstiennes (Barbençon) ²	4	Raadsheer; Hofdames; Jonkheer
Fantegnie	1	Hofdame
Fonsomme	1	Hofdame
Goegnies	1	Jonkheer
Haynin	1	Raadsheer
Montignies	4	Raadsheer; Jonkheren; Knaap
Namen	1	Knaap
Peissant	1	Hofdame
Quaroube	1	Kamerdeurwaarder
Roisin	2	Raadsheer; Knaap
Steenkerke (Gavre) ³	2	Eerste raadsheer x eerste hofdame
Vendegies	1	Kamerdeurwaarder
Ville (Audregnies) ⁴	1	Hofdame
Wargny	4	Jonkheren; Knaap; Kamerling
Totaal	25	
Holland-Zeeland		
Blois ⁵	2	Jonkheren
Haamstede	1	Jonkheer
Naaldwijk	1	Knaap
Noordwijk ⁶	1	Jonkheer
Poelgeest	1	Raadsheer
Treslong (Blois) ⁷	1	Raadsheer
Zijl ⁸	1	Jonkheer
Zuurmond	1	
Totaal	9	
Overig		
Berghe (Brabant)	1	Hofdame
Saint-Simon (Picardië)	1	Hofdame
Totaal	36	

¹ Bron: ADN, B 3373, 113.502.

² Guy van Barbençon was heer van Donstiennes.

³ Willem van Gavre was heer van Steenkerke (Devillers, *Cartulaire IV*, 483).

⁴ De hofdame die wordt aangeduid met 'Ville' was vermoedelijk een verwant van Gérard de Ville, heer van Audregnies (+1417), een vertrouweling van Willem VI en Jacoba (Devillers, *Cartulaire III*, 581-83; Devillers, *Naissance*, 460).

⁵ Het betreft Raas van Blois en Gerard van Blois. De eerste was wellicht Raas Guysz van Blois (Van Steensel, *Zeeland*, 431). De tweede was waarschijnlijk een zoon van Jan de bastaard van Blois, heer van Treslong (+1435)(Bloys van Treslong Prins, *Jan van Bloys*, 178).

⁶ Mogelijk één van de zoons uit het tweede huwelijk van Jan van de Boekhorst, die Noordwijk werden genoemd (Janse, *Ridderschap*, 217). Jan van de Boekhorst, heer van Noordwijk, was raadsheer en leenman van Margaretha (N.A., AGH 59; Salman, *Noordwijk*, 55, 69, 83).

⁷ In 1439 was Adriaan van Blois heer van het Henegouwse Treslong (of Trélon). Hij was de oudste zoon van Jan de bastaard van Blois (Bloys van Treslong Prins, *Jan van Bloys*, 177-78).

⁸ Gerrit van (den) Zijl, een Hollandse edelman, was een raadsheer van Jacoba (Damen, *Staat*, 499-500; Van Gent, *Vijftien mannen*, 132).

Bijlage 16: Begunstigde religieuze instellingen (1418-41)¹

Lokatie	Instelling	Orde	Gift	Periode ²
Henegouwen Ath Binche	Abdij Kruisboogschutters	<i>cisterciënzerinnen</i>	Rente in graan Jaarrente	1428 v.a. 1433 ³
Havré, bij Mons	Broederschap, kapel van Sint- Antonius in Barbefosse	<i>antonianen</i>	Geschilderd portret en glas-in- loodraam	1418-20
Mons	Kerk Sint-Nicolaas- in-Havré Kruisboogschutters		Glas-in-loodraam	1422
Le Quesnoy	Elisabethsklooster Katherinakapel Ziekenhuis		Zilveren kelk Diverse schenkingen	1424 1421-40
Le Quesnoy	Kluizenares Kapel bij kerk		Bouw en religieuze stichting	1440-41
Valenciennes	Klooster	<i>franciscanen</i>	Nieuwjaarsgift	1421
Holland Beverwijk	Kerk		School, kosterij, schrijfbambacht	1434
Egmond	Sint-Adelbert abdij	<i>benedictijnen</i>	Rente	1430
Hoogmade	Kerk		Raam	1440
Leiderdorp	Klooster Engelendaal	<i>observante augustijnen</i>	Geborduurde schilden	1440
Noordwijkerhout	Klooster Leeuwenhorst	<i>cisterciënzerinnen</i>	Rente voor jaarlijkse memoriediensten	1435
Noordwijk	Voetboogschutters Sint-Jorisgilde		Oefenterrein	1420
Noordwijk	Sint-Barbara en Katharina klooster	<i>franciscanen</i>	Stichting	1438

¹ Bronnen: ADN, B: 7979, f 52; 7980, f 62v; 7981, f 56v; 1189, 6.066, 15.442, 15.546, 15.571, f. 4, 7, 11; 9094, f 30-31, 85; 9095, f 34-37; 9096, f 27v-36; Devillers, *Cartulaire* IV, 286-87, 331, 664; id., *Cartulaire* V, XLI, XLIII-XLIV, 286-87, 512 (ADN B 1190, 15.671); id, *Cartulaire* VI, 80 (ADN, B 7983, f 52v), 255, 257; Finot, *Inventaire*, 206; Kloos, *Noordwijk*, 86; N.A., AGH 59, f 30v-31, 38v, 45v, 59-60; N.A., Gr rek 3303, f 8, 58v, 65v, 68v, f 69v, 70; RAL, Kloosterarchieven, nr. 1123.

² Dit betreft het jaar van schenking of, in het geval van jaarlijks terugkerende schenkingen, het jaar of de jaren waarin een betaling wordt vermeld in een rekening.

³ Mathieu vermeldt bovendien een zilveren collier, geschonken in 1424. De door haar gegeven bronvermelding is echter onjuist (Mathieu, *Marguerite*, 11).

Frankrijk				
Saint-Denis	Kerk		Rente	1428-40
Saint-Dizier	Dames ⁴	<i>cisterciënzerinnen</i>	Rente	1428
Montreuil-les-dames	Kerk ⁵	<i>cisterciënzerinnen</i>	Rente	1428
Val-Saint-Pierre	Klooster	<i>kartuizers</i>	Rente	1428-40
Gehele orde		<i>franciscanen</i>	Onbekend	1429
Overig				
Bij Brussel	Klooster	<i>observante augustijnen</i>	Gift na brand	1435
Gehele orde	Groenendaal	<i>dominicanen</i>	Onbekend	1421-28

⁴ Vermoedelijk de abdij van Onze-Lieve-Vrouwe van Saint-Dizier. Deze werd in 1227 gesticht door Margaretha, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en haar echtgenoot Willem van Dampierre. De rekeningpost vermeldt slechts 'as dames de Saint Disier en Pertois' (ADN, B 1189, 15.571, f 4).

⁵ 'à l'église de Monstruel as dames'. Vermoedelijk betreft dit de abdij van Montreuil-les-dames (ADN, B 1189, 15.571, f 4).

Afkortingen

ADN	Archives départementales du Nord, Lille
AEM	Archives de l'État, Mons
AGH	Archief Graven van Holland
ARAB	Algemeen Rijksarchief, Brussel
BCRH	Bulletin de la Commission royale d'histoire/ Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis
BMGN	Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden
BVGO	Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde
CC	Chambre des Comptes
Gr rek	Grafelijkheidsrekenkamer, rekeningen
KB	Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
KBR	Koninklijke Bibliotheek, Brussel
lb	pond
lb ts, lt	<i>livre tournois</i>
MD	<i>Manuscrits divers</i> (Handschriftenverzameling)
MNW	Middelnederlands Woordenboek
N.A.	Nationaal Archief, Den Haag
PCEEB	Publication du Centre Européen d'Études Bourguignonnes
RAL	Regionaal Archief, Leiden
RN	Revue du Nord
SL	Standen en Landen
TRG	Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis

Bronnen

Algemeen Rijksarchief, Brussel

Charters Brabant, 8054

Manuscrits divers (MD), 1483

Archives de l'État, Mons

Trésorerie, Recueils, nr 72, 115

Archives du Nord, Lille

Chambre des Comptes (CC), B

1187, 15.153

1188, 15.256

1189, 15.442, 15.546, 15.571, 6.066

1190, 15.671, 17.855

1449, 22.207

3325, 15.219, 112.886, 112.891

3326, 112.886, 112.896-897, 112.899, 112.901, 112.906, 112.915-917

3327, 112.919, 112.921-922, 112.941, 112.943-944, 12.947

3373, 113.502

7979-7983

8233

9094-9096

Nationaal Archief, Den Haag

Archief Graven van Holland (AGH):

AGH 51-63

AGH 83-85

AGH 110, 114

AGH 696-98

AGH 963

Grafelijkheidsrekenkamer Rekeningen (Gr rek)

Gr rek 130, 131, 133

Gr rek 3303-3307

Gr rek 267

Nassause Domeinraad, Raad en Rekenkamer te Breda I (Nas. Dom. I)

Nas. Dom. I, 1486, nr. 1079

Regionaal Archief, Leiden

Secretariearchief Leiden 1 (SA 1) 0501, nr. 316

Kloosterarchieven, nr. 1123

Stadsheerlijkheden en vronwateren, nr. 505, 969, 970

Noord-Hollands archief, Haarlem

Archieftoegang 1, Inv nr. 67

Universiteitsbibliotheek, Leiden

Gouds kroniekje = *Die cronike of die hystorie van Hollant, van Zeelant ende Vrieslant ende van den sticht van Utrecht* (Ltk. 1564).

Bibliografie

- Abraham-Thisse, S., 'Achats et consommation de draps de laine par l'hôtel de Bourgogne, 1370-1380', in: P. Contamine, T. Dutour en B. Schnerb (red.), *Commerces, finances et société (Xle-XVle siècles)*, Cultures et civilisations médiévales IX, Parijs 1993, 27-70.
- Adams, T., 'Christine de Pizan, Isabeau of Bavaria, and female regency', *French Historical Studies* 32-1 (2009), 1-32.
- Ann St-Ghislain = Baudry, P., *Annales de l'abbaye de Saint-Ghislain, Baron de Reiffenberg* (ed.), *Monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg* VIII, Brussel 1848, 199-835.
- Anrooij, W. van, *Spiegel van ridderschap. Heraut Gelre en zijn ereredes*, Amsterdam 1990.
- Anrooij, W. van, *Helden van weleer: de Negen Besten in de Nederlanden (1300-1700)*, Amsterdam 1997.
- Armstrong, C.A.J., 'The golden age of Burgundy. Dukes that outdid kings,' in: A.G. Dickens (red.), *The Courts of Europe. Politics, patronage and royalty, 1400-1800*, Londen 1977, 55-76.
- Armstrong, C.A.J., 'The Piety of Cicely, Duchess of York: a Study in Late Medieval Culture', in: *England, France and Burgundy in the Fifteenth Century*, Londen 1983, 135-156.
- Armstrong, C.A.J., 'The Language Question in the Low Countries: The Use of French and Dutch by the Dukes of Burgundy and their Administration', in: *England, France and Burgundy in the Fifteenth Century*, Londen 1983, 189-212.
- Armstrong, C.A.J., 'La politique matrimoniale des ducs de Bourgogne de la maison de Valois', in: *England, France and Burgundy in the Fifteenth Century*, Londen 1983, 237-342.
- Arnould, M.-A., *Les dénombrements de foyers dans le comté de Hainaut (XIVe - XVle siècle)*, Brussel 1956.
- Arnould, M.-A., 'Une estimation des revenus et des dépenses de Philippe le Bon en 1445', *Acta historica Bruxellensia* 3 (1973) 131-219.
- Asch van Wijck, A.M.C. van (ed.), 'Rekening van Philips van Dorp wegens de bruilofte van Jacoba van Beyeren en Jan hertog van Touraine anno 1406', *Codex diplomaticus Neerlandicus 2e serie 2/1* (1853) 159-165.
- Baalbergen, W., T. van den Berg en G. de Lange, 'Het kerkelijk erf in Noordwijk', in: Salman e.a. (red.), *Noordwijk*, 413-457.
- Barante, A. de, *Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois, 1364-1477*, IV, Brussel 1839.
- Bavay, G., *L'église de Saint-Martin de Steenkerque en Hainaut*, Soignies 2006.
- Beaune, C., 'Mourir noblement à la fin du Moyen Age', in: *La mort au Moyen Age, Colloque de l'association des Historiens médiévistes français réunis à Strasbourg en juin 1975 au Palais universitaire*, Publications de la société savante d'Alsace et des régions de l'est, collection 'recherches et documents' 25, 125-43.
- Beaune, C., 'Conclusions', in: Bousmar e.a., *Femmes de pouvoir*, 635-42.
- Beer, A. de, *Johanna van Valois*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Valois> [13/01/2014].
- Beke-vervolg = H. Bruch ed., *Johannes de Beke, Croniken van de Stichte van Utrecht ende van Hollant*, Rijks Geschiedkundige Publicatiën grote serie 180, Den Haag 1982, 243-446.
- Bijsterveld, A.-J.A., *Do ut des. Gift-giving, Memoria, and Conflict Management in the Medieval Low Countries*, Hilversum 2007.
- Blécourt, A.S. de en E.M. Meijers (ed.), *Memorialen van het hof (den raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa*, Dl I-III, Haarlem 1929.

- Blockmans, W., *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe tijden (1384-1506)*, Brussel 1978.
- Blockmans, W., *Handelingen van de leden en van de Staten van Vlaanderen. Regering van Filips de Goede (10 september 1419 - 15 juni 1467). Excerpten uit de rekeningen van de Vlaamse steden en kasselrijen en van de vorstelijke ambtenaren. Deel 1: Tot de onderwerping van Brugge (4 maart 1438)*, Brussel 1990.
- Blockmans, W., 'The devotion of a lonely Duchess', in: T. Kren (red.), *Margaret of York, Simon Marmion, and the Visions of Tondal*, Santa Monica 1992, 29-46.
- Blockmans, W. en W. Prevenier, *De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid 1384-1530*, Amsterdam 1997.
- Blockmans, W. en A. Janse (red.), *Showing Status. Representation of Social Positions in the Late Middle Ages*, Turnhout 1999.
- Blockmans, W., 'Diplomatie van vrouwen', in: Eichberger e.a. (red.), *Dames met klasse*, 97-101.
- Bloys van Treslong Prins, P.C., 'Levensbeschrijving van Jan van Bloys van Treslong', *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 14 (1901) 177-178.
- Bocage, C., 'Les États de Hainaut (des origines à la maison de Bourgogne)', *SL* 2 (1951) 69-77.
- Boer, D.E.H. de, D.J. Faber en H.P.H. Jansen, *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode, Serie II, De rekeningen van de rentmeesters der domeinen, Deel: 1393-1396*, Den Haag 1983.
- Boer, D.E.H. de, 'Een vorst trekt noordwaarts. De komst van Albrecht van Beieren naar de Nederlanden (1358) in het licht van de ontwikkelingen in het Duitse Rijk', in: D.E.H. de Boer en J.W. Marsilje (red.), *De Nederlanden in de Late Middeleeuwen*, Heerhugowaard 1987, 283-309.
- Boer, D.E.H. de, 'Een ruiten heer in de leeuwekuul. Persoon en betekenis van de Hollandse graaf Albrecht van Beieren (1336-1404)', in: B. Toussaint en P. van der Velde (red.), *Aspecten van de historische biografie*, Kampen 1992, 65-89.
- Boer, D.E.H. de, en E.H.P.Cordfunke, *Graven van Holland: portretten in woord en beeld (880-1580)*, Zutphen 1995.
- Boer, D.E.H. de, D.J. Faber en M.J. van Gent, *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode, Serie I, De rekeningen van de tesorier en de dijkgraaf van de Grote Waard, Deel: 1393-1396*, Den Haag 1997.
- Boer, D.E.H. de, 'Joncvrouwen, hyrauden, clercken ende missagiere. Bräute und Boten als Spiegel der bayerisch-holländischen Kommunikation um 1390', *Amsterdammer Beiträge zur Älteren Germanistik* 48 (1997) 87-113.
- Boer, D.E.H. de, 'Positioning Princely Power. Dynastic Policy and the Instruments of Authority used by the Counts of Holland', in: M. Gosman, A.J. Vanderjagt en J.R. Veenstra (red.), *The growth of authority in the Medieval West*, Groningen 1999, 1-25.
- Boer, D.E.H. de, en L.W. den Boer, 'Par deviers monsieur le comte. Rekeningen van le Quesnoy en de Hollands-Henegouwse geschiedenis, een test-case', in: E. Dijkhof en M. van Gent, *Uit diverse bronnen gelicht. Opstellen aangeboden aan Hans Smit ter gelegenheid van zijn vijftenzestigste verjaardag*, Den Haag 2007, 11-22.
- Bonenfant, P., J. Bartier en A. van Nieuwenhuysen (ed.), *Ordonnances de Philippe le Hardi, de Marguerite de Male et de Jean sans Peur, 1381-1419, Deel 1, 1381-1393*, in: *Recueil des ordonnances des Pays-Bas, Serie 1: 1381-1506*, Brussel 1965.
- Bonenfant, P., *Philippe le Bon. Sa politique, son action*, A.-M. Bonenfant-Feytmans (red.), Bibliothèque du Moyen Age 9, Brussel 1996.

- Boone, M., 'Jacqueline of Bavaria in September 1425, a lonely princess in Ghent?', in: *Tant d'emprises - So many undertakings: essays in honour of Anne F. Sutton*, The Ricardian XIII (2003), 75-85.
- Bos-Rops, J.A.M.Y., 'Guillaume VI, Comte de Hollande, à Paris. Histoire de ses résidences (1315-1418)', in: *Actes des Journées Internationales Claus Sluter (septembre 1990)*, Dijon 1992, 59-67.
- Bos-Rops, J.A.M.Y., 'De Hollandse douarie van Johanna van Brabant (1322-1413). Een voorbeeld van middeleeuwse betalingspraktijken', *Holland, regionaal historisch tijdschrift*, 24 (1992) 78-93.
- Bos-Rops, J.A.M.Y., *Graven op zoek naar geld. De inkomsten van de graven van Holland en Zeeland, 1389-1433*, Hilversum 1993.
- Bos-Rops, J.A.M.Y., J.G. Smit en J.T. van der Vlist, *Holland bestuurd. Teksten over het bestuur van het graafschap Holland in het tijdvak 1299-1567*, Den Haag 2007.
- Boulton, D'A.J.D., *The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe 1325-1520*, Woodbridge 1987.
- Bousmanne, B, T. van Hemelryck en C. van Hoorebeeck (ed.), *La librairie des ducs de Bourgogne. Manuscrits conservés à la Bibliothèque royale de Belgique*, III, Turnhout 2003.
- Bousmar, E., 'Des Alliances liées à la procreation: Les fonctions du mariage dans les Pays-Bas Bourguignons', *Mediaevistik* 7 (1994), 11-69.
- Bousmar, E. en M. Sommé, 'Femmes et espaces féminins à la cour de Bourgogne au temps d'Isabelle de Portugal', in: Hirschbiegel en Paravicini (red.), *Das Frauenzimmer*, 47-78.
- Bousmar, E. 'Neither equality nor radical oppression: the elasticity of women's roles in the late medieval low countries', in: Kittell, E. en Mary A. Suydam (red.), *The texture of society: medieval women in the southern Low Countries*, New York 2004, 109-127.
- Bousmar, E., 'Marguerite d'York et les putains de Mons, entre charité dévôte et offensive moralisatrice (1481-1485). Autour d'une fondation de repenties', *PCEEB* 44 (2004) 81-102.
- Bousmar, E., 'Jacqueline de Baviere, empoisonneuse et tyrannicide? Considérations sur le meurtre politique au féminin entre moyen âge et renaissance', *PCEEB* 48 (2008) 73-89.
- Bousmar, E., J. Dumont, A. Marchandise en B. Schnerb (red.), *Femmes de pouvoir, femmes politiques durant les derniers siècles du Moyen Âge et au cours de la première Renaissance*, Brussel 2012.
- Bousmar, E., 'Jacqueline de Baviere, trois comtés, quatre maris (1401-1436): l'inévitable excès d'une femme au pouvoir?', in: Bousmar e.a., *Femmes de pouvoir*, 385-455.
- Brab. Yeesten* = Boendale, Jan van, *De Brabantsche yeesten*, Digitale editie (naar ed. J.F. Willems en J.H. Bormans, 1839-1869), Den Haag, Antwerpen 1998: DBNL.NL.
- Brandsma, M., 'Hoe vrouwe Ysabele hertoehinne van Bourgondyen in Hollant quam. Hertogin Isabella van Portugal bestuurt Holland (1444-1445)', *Millennium* 26 (2012), 22-43.
- Brandsma, M., 'Riches and power? Princely widows in the Burgundian period. The case of Margaret of Burgundy (1374-1441)', *The Medieval Low Countries* 5 (2018), 93-122.
- Brown, V., *Giovanni Boccaccio: Famous women*, The I Tatti Renaissance Library, 1, Cambridge 2001.
- Bruch, H., *Middeleeuwsche rechtsbronnen van Gorinchem*, Utrecht 1940.
- Brun, L. en M. Cavagna, 'Pour une édition du *Miroir historial* de Jean de Vignay', in: *Romania* 124 (2006), 378-428.
- Bruin, L.A. de, 'Een levende schakel. De Frankische bruidsgift in de formulieren van Marculf', in: Mostert e.a. (red.), *Vrouw, familie en macht*, 79-98.

- Buisman, J., *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, Deel 2, 1300-1450*, Franeker 1996.
- Camp, V. van, 'Le comté de Hainaut', in: J. van Heesch, J.-M Yante en H. Lowagie (red.), *Monnaies de compte et monnaies réelles. Pays-Bas méridionaux et principauté de Liège au Moyen Âge et aux temps modernes*, Louvain-la-Neuve, 2016, 59-80.
- Canat, M.M., *Marguerite de Flandre, Duchesse de Bourgogne. Sa vie intime et l'état de sa maison*, Parijs 1860.
- Carasso-Kok, M. en J. Levy-van Halm (red.), *Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad*, Zwolle 1988.
- Cauchies, J.-M. en J.-M. Duvosquel (red.), *Recueil d'études d'histoire Hainuyère offertes à Maurice A. Arnould*, 2 delen, Mons 1983.
- Cauchies, J.-M., 'Le Conseil souverain', in: Mariage e.a. (red.), *Les institutions*, 123-35.
- Cauchies, J.-M. (red.), *Ordonnances de Philippe le Bon pour le comté de Hainaut 1425-1467*, Recueil des ordonnances des Pays-Bas, première série: 1381-1506, deuxième section, Tome III, Brussel 2010.
- Champion, P., *Vie de Charles d'Orléans*, Parijs 1911.
- Chartier, Jean, *Chronique de Charles VII, roi de France*, Parijs 1858.
- Chastellain, Georges, *Chroniques*, editie: Kervyn de Lettenhove, *Oeuvres de Georges Chastellain*, 8 delen, Brussel 1863-1866.
- Chevalier-de Gottal, A., *Les Fêtes et les Arts à la Cour de Brabant à l'aube du XVe siècle*, Frankfurt am Main 1996.
- Chijs, P.O. van der, *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland, alsmede der heerlijkheden Vianen, Asperen en Heukelom, van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend*, Verhandelingen uitgegeven door Teyler's tweede genootschap, deel 6, Haarlem 1858.
- Cockshaw, P., 'Comptes généraux de l'État Bourguignon. À propos d'un livre récent', *Revue belge de philologie et d'histoire* 45 (1967), 484-493.
- Collins, H.E.L., *The Order of the Garter 1348-1461. Chivalry and politics in late Medieval England*, Oxford 2000.
- Cordfunke, E.H.P., *Gravinnen van Holland. Huwelijk en huwelijkspolitiek van de graven uit het Hollandse huis*, Zutphen 1987.
- Cordfunke, E.H.P. en F.W.N. Hugenholtz, *Gravin Petronella van Holland (ca. 1082-1144). Holland in het begin van de twaalfde eeuw*, Zutphen 1990.
- Cordfunke, E.H.P., *Petronilla van Saksen*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: [http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Petronilla van Saksen](http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Petronilla%20van%20Saksen) [13/01/2014]
- Dam, P.J.E.M. van, 'Feestvissen en vastenvissen. Culturele, ecologische en economische aspecten van de visconsumptie in de Nederlanden in de Late Middeleeuwen', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 4, 2003, 467-496.
- Damen, M., *De Staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)*, Hilversum 2000.
- Damen, M., 'Vorstellijke vensters. Glasraamschenkingen als instrumenten van devotie, memorie en representatie (1419-1519)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 8, 2005, 140-200.
- Damen, M., 'Rivalité nobiliaire et succession princière. La lutte pour le pouvoir à la cour de Bavière et à la cour de Bourgogne', *RN* 2, 2009, 361-83.
- Damen, M., 'Charity against the odds. Margaret of York and the Isle of Voorne (1477-1503)', in: Eichberger e.a. (red.), *Women at the Burgundian Court*, Turnhout 2010, 57-71.

- Dauchy, S., 'Le douaire de Marguerite d'York, la minorité de Philippe le Beau et le Parlement de Paris 1477-1494', *BCRH* 155 (1989) 51-80.
- David, H., 'Jeunesse de Jean, second duc Valois de Bourgogne', in: D. Roggen, L. Blondel en P. de Keyser (red.), *Miscellanea prof. Dr. D. Roggen*, Antwerpen 1957, 57-76.
- Dek, A.W.E., *Genealogie der graven van Holland*, Zaltbommel 1969.
- Devaux, J., 'A vostre prière et parole il en vaudra grandement mieulx: images de la médiatrice dans les chroniques de Froissart', in: Bousmar e.a. (red.), *Femmes de pouvoir*, 601-614.
- Devillers, L., *Cartulaire des comtes de Hainaut, de l'avenement de Guillaume II à la mort de Jacqueline de Bavière*, deel II t/m VI, Brussel 1881-1896.
- Devillers, L., *Inventaire analytique des archives des états de Hainaut*, I, Mons 1884.
- Devillers, L., 'La guerre de Hollande de 1401 à 1412', *Compte-rendu des séances de la commission royale d'histoire*, Tweede Serie, 12, 1885, 192-244.
- Devillers, L., 'Marguerite de Bourgogne', in: *Biographie Nationale* 13, Brussel 1894-1895, 604-611.
- Devillers, L., 'La naissance et les premières années de Jacqueline de Bavière', *Messenger des sciences historiques* 1886, 273-305, 456-489; 1887, 185-210.
- Dietler, S., *Chronik des Klosters Schönensteinbach*, J. Schlumberger (ed.), Guebwiller 1897.
- Dotd van Flensburg, J.J., *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht*, deel II, Utrecht 1839.
- Douët-d'Arcq, L. (ed.), *Choix de pièces inédites relatives au règne de Charles VI*, 2 delen, Parijs 1863-64.
- Doursther, H., *Dictionnaire universel des poids et mesures anciens et modernes, contenant des tables des monnaies de tous les pays*, Amsterdam 1965.
- Dugnoille, J., 'L'incendie d'Ath de 1435 et le problème de la reconstruction des villes en Hainaut à la fin du Moyen Age', in: Cauchies en Duvosquel (red.), *Recueil d'études* 1, 253-89.
- Duijl, J.J. van, *Goederenbezit Duitse Huis Utrecht*, dissertatie in voorbereiding.
- Duindam, J., *Dynasties. A global history of power, 1300-1800*, Cambridge 2016.
- Dury, C., 'Les revenus d'un curé en 1485: la cartulaire de Steenkerque en Hainaut', *BCRH* 165-1,2 (1999) 81-167.
- Dynter, Edmond de, *Chronica nobilissorum ducum Lotharingiae et Brabantiae ac regum Francorum*, P.F.X. de Ram (ed.), deel III, Brussel 1857.
- ECRG = *Extraits des Comptes de la recette générale de l'ancien comté de Hainaut, Tome premier (1334-1400)*, Cercle archéologique de Mons, Mons 1871.
- Eeckenrode, M. van, *Les États de Hainaut sous le règne de Philippe le Bon (1427-1467)*, Courtrai-Heule 2011.
- Eeckenrode, M. van, 'Rituals of unanimity and balance: deliberation in 15th- to 16th-century Hainaut', in: M. Damen, J. Haemers en A.J. Mann (red.), *Political representation: Communities, Ideas and Institutions in Europe (c. 1200 - c. 1690)*, Later Medieval Europe, Volume 15, Leiden 2018, 225-239.
- Eeckenrode, M. van, *Les États de Hainaut: servir le prince, représenter le pays. Une assemblée dans les allées du pouvoir (ca 1400-1550)*, Dissertatie Katholieke Universiteit Leuven 2015.
- Egmond, A. van, *Opgetekend. Materiële representatie aan het Haagse hof 1345-1425*, Dissertatie Universiteit van Amsterdam, 2019.
- Eichberger, D., Bleyerveld, Y. en de Rynck, P. (red.), *Dames met klasse. Margaretha van York, Margaretha van Oostenrijk*, Leuven 2005.
- Eichberger, D., Legaré, A.-M. en Hüsken, W. (red.), *Women at the Burgundian Court: presence and influence*, Burgundica XVII, Turnhout 2010.

- Emck, W.F., *Kroniek van Gorinchem*, Gorinchem 1929.
- Emmius, Ubbo, *Rerum friscarum historiae, distincta in decades sex*, Franeker 1596.
- Etting, V., *Queen Margrete I (1353-1412) and the founding of the Nordic Union*, Leiden 2004.
- Fénin, Pierre de, *Mémoires*, E. Dupont (ed.), Parijs 1837.
- Févre, Le, *Chronique: F. Morand (ed.), Chronique de Jean le Févre, seigneur de Saint-Rémy*, 2 delen, Parijs 1976.
- Fietze, K., *Im Gefolge Dianas. Frauen und höfische Jagd im Mittelalter (1200-1500)*, Keulen 2005.
- Finot, J., *Inventaire sommaire des Archives départementales antérieures à 1790*. Tome 7, Série B (art. 3229 à 3389): archives civiles: Chambre des comptes de Lille, Lille 1892.
- Finot, J., *La paix d'Arras (1414-1415)*, Nancy 1906.
- Flammang, V. 'Partis en Hainaut? La place de la noblesse hainuyere dans la lutte entre Jaqueline de Baviere en Jean IV de Brabant (1424-1428)', *BMGN* 123-4 (2008) 541-63.
- Flammang, V. en M. van Eeckenrode, 'Le jardinet de Hainaut: essai de typologie et clés d'interpretation (XIVe-XVIIIe siècles). Mise en scène d'un comté lors des inaugurations princières en Hainaut', Extrait de *BCRH* 177 (2011) 45-80.
- Flammang, V., 'Une femme à la tête du domaine: le cas de Jeanne de Werchin, sénéchale de Hainaut', in: J.-M. Cauchies en J. Guisset (red.), *Lieu de pouvoir, lieu de gestion. Le chateau aux XIIIe-XVIe siècles: maîtres, terres et sujets*, Turnhout 2011, 277-290.
- Foreest, H.A. van, 'Traditie en werkelijkheid. De waarheid aangaande Aleid van Poelgeest', *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 20 (1965) 110-46.
- Fössel, A., 'From the *consors regni* to the *koenigs husfrouwe*? Some comments on the decline of the queens' power in the medieval German empire', in: Bousmar e.a (red.), *Femmes de pouvoir*, 83-90.
- Fourdin, E., *Inventaire analytique des archives de la ville d'Ath, Volume I, 1260-1750*, Brussel 1873.
- Franke, B., 'Vrouwelijke rolmodellen op wandtapijten', in: Eichberger e.a. (red.), *Dames met klasse*, 155-65.
- Frequin, S., 'Veiling and unveiling: the materiality of the tomb of John I of Avesnes and Philippa of Luxembourg in the Franciscan church of Valenciennes', in: A. Adams en J. Barker (eds.), *Revisiting the Monument: Fifty years since Panofsky's Tomb Sculpture*, Londen 2016, 184-200.
- Froissart, *Chroniques* = Kervyn de Lettenhove, J.B.M.C. (ed.), *Œuvres de Froissart, publiées avec les variantes, Chroniques*, Brussel 1870-77.
- Fruin, R., *Informacie up den staet faculteyt ende gelegenheit van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltaele. Gedaen in den jaere MDXIV*, Leiden 1866.
- Fruin, R., *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant. Gedaen in den jaere MCCCCXCIII*, Leiden 1876.
- Gaude-Ferragu, M., vertaling: A. Krieger, *Queenship in Medieval France, 1300-1500*, New York 2016.
- Gent, M.J. van, *Pertijelike saken. Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdperk*, Den Haag 1994.
- Gent, M.J. van 'Vijftien mannen achter Jacoba van Beieren', *Holland* 29 (1997) 127-142.

- Gilissen, J. 'Le statut de la femme dans l'ancien droit Belge', in: *Recueils de la société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions, XII, La femme, deuxième partie*, Brussel 1962, 255-321.
- Giloteaux, P., *Histoire du Quesnoy*, Monographies des villes et villages de France, Parijs 1997 (heruitgave van origineel uit 1960).
- Godding, P., *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Mémoires de la classe des lettres, collection in-4°, 2e série, T. XIV, Brussel 1987.
- Godding, P., 'Le testament princier dans les Pays-Bas méridionaux (12e-15e siècles) : acte privé et instrument politique', *TRG* 61 (1993) 217-235.
- Goosen, A.B.J.M., *Van Afra tot de Zevenlapers. Heiligen in religie en kunsten*, Nijmegen 1992.
- Graffart, A. en A. Uyttebrouck, 'Quelques documents inédits concernant l'accession de la Maison de Bourgogne au duché de Brabant (1395-1404)', *BCRH* 137 (1971), 57-137.
- Grandeau, Y., 'Le dauphin Jean, Duc de Touraine, fils de Charles VI (1398-1417)', *Bulletin philologique et historique*, 1968-II, Parijs 1971, 665-728.
- Groffen, D., 'Catharina van Beieren (ca. 1359-1400)', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/CatharinavanBeieren> [13/01/2014].
- Guerra Medici, M.T., 'Les femmes, la famille et le pouvoir. Comment les juristes s'accommodent des réalités, et autres observations', in: Bousmar e.a. (red.), *Femmes de pouvoir*, 615-34.
- Gysels, G., 'Le départ de Jacqueline de Baviere de la cour de Brabant (11 avril 1420)', *Miscellanea historica in honorem Leonis van der Essen*, I, Brussel/Parijs 1947, 413-427.
- Hablot, L., 'Les princesses et la devise. L'utilisation politique des devises et des ordres de chevalerie par les femmes de pouvoir à la fin de Moyen Age', in: Noyt-Dubois en Santinelli-Foltz (red.), *Femmes de pouvoir et pouvoir des femmes*, 163-183.
- Hachez, F., 'Complément aux notices publiées sur les chevaliers de Saint-Antoine en Barbefosse, en Havré', *Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique*, 55, 5ème série, tome V (1903), 93-124.
- Hall McCash, J. (red.), *The cultural patronage of medieval women*, Athens, Georgia 1996.
- Hemptinne, T. de, 'De gravinnen van Vlaanderen in de 12de eeuw', *Spiegel Historiae* 15-9 (1980) 450-456.
- Hemptinne, T. de, 'La cour de Malines au bas Moyen âge (1477-1530): un laboratoire de recherche sur le "gender"?', in: D. Eichberger e.a. (red.), *Women at the Burgundian Court*, 11-24.
- Hemptinne, T. de, 'Marguerite de Male et les villes de Flandre. Une princesse naturelle aux prises avec le pouvoir des autres (1384-1405)', in: Bousmar e.a.(red.), *Femmes de pouvoir*, 477-92.
- Hemptinne, T. de en V. van Camp, 'Gens, maisnie ou hôtel ? Le personnel à gages à la cour de Guillaume I/III de Hainaut et Hollande/Zélande et de son épouse Jeanne de Valois (1304-1337)', *BCRH* 178 (2012), 23-64.
- Herwaarden, J. van, D. de Boer, F. van Kan en G. Verhoeven, *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*, Hilversum 1996.
- Hirschbiegel, J. en W. Paravicini (red.), *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Stuttgart 2000.
- Hoppenbrouwers, P., *Een middeleeuwse samenleving. Het land van Heusden, ca. 1360-ca. 1515*, Wageningen 1992.

- Hoppenbrouwers, P., 'Rebels with a cause: The Peasant Movements of Northern Holland in the Later Middle Ages', in: Blockmans en Janse (red.), *Showing Status*, 445-482.
- Hugenholtz, F.W.N., 'De Graafschappen Holland en Zeeland in 1281', *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 13 (1958) 1-16.
- Hugenholtz, F.W.N., E.H.P. Cordfunke en B.K.S. Dijkstra, *De graven van Holland en de abdij van Rijnsburg*, Zutphen 1980.
- Hugenholtz, F.W.N., 'Middeleeuwers over vrouwen: de historische bronnen', in : R.E.V. Stuip en C. Vellekoop (red.), *Middeleeuwers over vrouwen*, Deel 2, Utrecht 1985, 13-24.
- Hughes, M.J., 'The library of Philip the Bold and Margaret of Flanders, first Valois duke and duchess of Burgundy', *Journal of Medieval History* 4 (1978), 145-88.
- Huizinga, J., 'L'État Bourguignon, ses rapports avec la France, et les origines d'une nationalité néerlandaise', in: L. Brummel (ed.), *J. Huizinga, Verzamelde werken* 2, 161-215.
- Ijzerman, W. van, 'Vrouwenvoogdij', *TRG* 14 (1936) 421-452.
- Janse, A., 'Het muziekleven aan het hof van Albrecht van Beieren (1358-1404) in Den Haag', *Tijdschrift van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 36 (1986) 136-57.
- Janse, A., *Grenzen aan de macht. De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400*, Hollandse Historische Reeks XIX, Den Haag 1993.
- Janse, A., 'De verering van Onze Lieve Vrouwe van 's-Gravenzande in de late middeleeuwen', in: *Heidenen, papen, libertijen en fijnen*, Zesde verzameling bijdragen van de Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis, Delft 1994, 43-58.
- Janse, A. en J.M. van Winter, 'Een bruiloftsmaal aan het Hollandse hof in 1369', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 3, 2000, 162-195.
- Janse, A., *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen*, Hilversum 2001.
- Janse, A., 'Toernooicultuur en adelscultuur in middeleeuws Holland', *Holland, Historisch Tijdschrift* 34 (2002) 150-166.
- Janse, A. en M. van Veen, 'Kerk en vroomheid', in: J.G. Smit (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad. Vroegste tijd tot 1574*, Zwolle 2004-2005, 215-270.
- Janse, A., *Een pion voor een dame. Jacoba van Beieren (1401-1436)*, Amsterdam 2009.
- Janse, A., 'Bedden op het Binnenhof. De vorstelijke woonvertrekken in de middeleeuwen', in: H. Te Velde en D. Smit (red.), *Van Torentje tot Trêveszaal. De geschiedenis van de noordzijde van het Binnenhof*, Den Haag 2011, 23-44.
- Janse, A., 'Margaretha van Bourgondië', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://resources.huysens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/MargarethaVanBourgondie> [13/01/2014].
- Jansen, H.P.H., *Jacoba van Beieren*, Den Haag 1967.
- Jansma, T.S., *Raad en Rekenkamer in Holland en Zeeland tijdens hertog Filips van Bourgondië*, Bijdragen van het instituut voor middeleeuwse geschiedenis der Rijksuniversiteit Utrecht 18, Utrecht 1932.
- Jestice, P.G., *Imperial Ladies of the Ottonian Dynasty. Women and Rule in Tenth-Century Germany*, Cham 2018.
- Jongkees, A.G., *Staat en kerk in Holland en Zeeland onder de Bourgondische hertogen*, Groningen 1942.
- Keesman, W., 'Antiek verleden in dienst van eigen tijd. Troje in de middeleeuwse literatuur', *Literatuur* 4 (1987), 257-66.
- Kemp, W.H., *Burgundian Court Song in the Time of Binchois. The anonymous songs of El Escorial, MS V.III. 24*, Oxford 1990.

- Kerkhoff, J., 'Marie de Hongrie et son train en 1531', in: D. Eichberger e.a. (red.), *Women at the Burgundian Court*, 109-121.
- Kittell, E., 'Guardianship over women in medieval Flanders : a reappraisal', *Journal of Social History* 31 (1998) 897-930.
- Kloos, J., *Noordwijk in den loop der eeuwen*, Noordwijk 1928.
- Koorn, F.W.J., 'Van *coniunx* naar *commitissa*. Een onderzoek naar de positie van de gravinnen van het Hollandse huis', in: C.M. Cappon e.a. (red.), *Ad fontes*, Amsterdam 1984, 153-166.
- Koorn, F.W.J., 'Aleid van Holland', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: [http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Aleid van Holland](http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Aleid%20van%20Holland) [13/01/2014]
- Koorn, F.W.J., 'Machteld van Brabant', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: [http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Machteld van Brabant](http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Machteld%20van%20Brabant) [14/09/2015].
- Kort, J.C., 'Repertorium op de lenen van de hofstede Arkel en Haastrecht, gelegen benoorden de Lek, 1253-1649', *Ons Voorgeslacht* 38 (1983), 161-192.
- Kort, J.C., 'Repertorium op de lenen van de hofstede Arkel in de Alblasserwaard, 1317-1650', *Ons Voorgeslacht* 40 (1985), 61-100.
- Korteweg, A.S., 'Books of hours from the Northern Netherlands reconsidered: the uses of Utrecht and Windesheim and Geert Grote's role as a translator', in: S. Hindman en J.H. Marrow (red.), *Books of hours reconsidered*, Londen 2013, 235-259.
- Kronenburg, J.A.F., *Maria's heerlijkheid in Nederland*, deel 4, Amsterdam 1904-1914.
- Kruse, H. en W. Paravicini, *Die Hofordnungen der Herzöge von Burgund, Band 1 Herzog Philipp der Gute 1407-1467*, Ostfildern 2005.
- Kruse, H., *Hof, Amt und Gagen. Die täglichen Gagenlisten des burgundische Hofes (1430-1467) und der erste Hofstaat Karls des Kühnen (1456)*, Bonn 1996.
- Kuiken, K., 'Richardis van Holland', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/RichardisvanHolland> [13/01/2014]
- Kuys, J., *Kerkelijke organisatie in het middeleeuwse bisdom Utrecht*, Nijmegen 2004.
- Kuys, J., 'Tableau van een hofhouding. Het testament van hertogin Catharina van Beieren (3 november 1400)', *Bijdragen en Mededelingen Gelre. Historisch Jaarboek voor Gelderland* 108 (2017) 63-89.
- Laborde, L.E.S.J. de, *Les ducs de Bourgogne. Etudes sur les lettres, les arts et l'industrie pendant le XVe siècle et plus particulièrement dans les pays-Bas et le duché de Bourgogne*, 3 delen, Parijs 1849-52.
- Lacaze, Y., 'Le rôle des traditions dans la genèse d'un sentiment national au XVe siècle. La Bourgogne de Philippe le Bon', *Bibliothèque de l'école des chartes* 129-2 (1971) 303-385.
- Lauranson-Rosaz, C., 'Douaire et sponsaliciium durant le haut Moyen Age', in: M. Parris (red.), *Veuves et veuvage*, 99-105.
- Laurent, H. en F. Quicke, *L'accession de la Maison de Bourgogne aux duchés de Brabant et de Limbourg (1383-1407), Première partie: jusqu'à l'acquisition du duché de Limbourg et des terres d'Outre-Meuse (1383-1396)*, Brussel 1939.
- Laynesmith, J.L., *Cecily Duchess of York*, Londen/New York 2017.
- Legaré, A.-M., 'Jeanne de Laval politique', in: Bousmar e.a. (red.), *Femmes de pouvoir*, 551-70.
- Legaré, A.-M. (red.), *Livres et lectures de femmes en Europe entre Moyen Age et Renaissance*, Turnhout 2007.

- Legaré, A.-M., 'L'entrée de Jeanne de Castille à Bruxelles: un programme iconographique au féminin', in: D. Eichberger e.a. (red.), *Women at the Burgundian Court*, 43-55.
- Le Jan-Hennebicque, R., 'Aux origines de douaire médiéval (VIe-Xe siècles)', in: M. Parisse (red.), *Veuves et veuvage*, 107-22.
- Livre des trahisons = Le livre des trahisons de France envers la maison de Bourgogne*, Kervyn de Lettenhove (ed.), *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des Ducs de Bourgogne*, Brussel 1874, 1-258.
- Lemaire, C. en M. Henry, *Isabella van Portugal, hertogin van Bourgondië, 1397-1471*. Tentoonstellingscatalogus Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel 1991.
- Ligthart, J., *Vorst aan de grond? De veranderende financiële functie van het vorstelijk domein in de Nederlanden (1356-1473)*, Leiden 2019.
- Linden, H. vander, *Itinéraires de Philippe le Bon, duc de Bourgogne (1419-1467) et de Charles, comte de Charolais (1433-1467)*, Brussel 1940.
- Lindenbaum, S., 'The Smithfield tournament of 1390', *The Journal of Medieval and Renaissance Studies* 20 (1990) 1-20.
- Linssen, C.A.A., 'Keizer Sigismund, opperleenheer in de Nederlanden (1410-1437)', in: De Boer en Marsilje (red.), *De Nederlanden in de Late Middeleeuwen*, 326-353.
- Löher, F. von, *Jakobäa von Bayern und ihre Zeit*, 2 delen, Nördlingen 1862-69.
- Löher, F. von, *Beiträge zur Geschichte der Jakobäa von Bayern*, 2 delen, München 1865.
- Lombarts, R.W.G. e.a. (red.), *Memorialen van het hof (den raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa*, Leiden 1982-1996.
- Maarseveen, M. van, 'Middeleeuwse 'reclusen'. Kluizenaresen en hun besloten bestaan', *Spiegel Historiae* 30 (1995) 307-312.
- Marchandise, A., 'Le pouvoir de Marguerite de Bavière, duchesse de Bourgogne. Une esquisse', in: Bousmar e.a. (red.), *Femmes de pouvoir*, 493-508.
- Marchandise, A., 'L'ordre de Saint-Antoine en Hainaut et L'homme à l'œillet de la Gemäldegalerie de Berlin. Quelques prolégomènes provisoires', *Liber amicorum Raphaël de Smedt*, 2 *Artium Historia*, Leuven 2001, 117-131.
- Mariage, F., B. Desmaele en J.-M. Cauchies (red.), *Les institutions publiques régionales et locales en Hainaut et Tournai / Tournaisis sous l'Ancien Régime*, Brussel 2009
- Mariage, F., 'L'Hôtel comtal et les officiers héréditaires', in: Mariage e.a. (red.), *Les institutions*, 79-91.
- Marsilje, J.W., *Het financiële beleid van Leiden in de laat-Beierse en Bourgondische periode ± 1390-1477*, Hilversum 1985, 224-247.
- Marti, S., Till-Holger Borchert en Gabriele Keck (red.), *Karl der Kühne. Kunst, Krieg und Hofkultur, Katalog zur Ausstellung 'Karl der Kühne (1433-1477)'*, Stuttgart 2008.
- Mathieu, C., *Marguerite de Bourgogne, comtesse de Hainaut. Essai biographique 1385-1441*, Vrije Universiteit Brussel 1950 (onuitgegeven).
- McGee Morganstern, A., *Gothic tombs of kinship in France, the Low Countries, and England*, Pennsylvania 2000.
- Meder, T., *Sprookspreker in Holland. Leven en werk van Willem van Hildegasberch (ca. 1400)*, Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen II, Amsterdam 1991.
- Meijer, G.A., 'De eerste Nederlandsche Dominicanessen in de Middeleeuwen', *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, Bijdragen*, 39 (1913) 373-97.
- Meulen, J.F. van der, 'Sche sente the copie to her daughter'. Countess Jeanne de Valois and literature at the court of Hainault-Holland', in: S. van Dijk e.a. (ed.), *I have heard about*

- you'. *Foreign women's writing crossing the Dutch border: from Sappho to Selma Lagerlöf*, Hilversum 2004, 61-83.
- Mieris, F. van, *Groot charterboek der graaven van Holland, van Zeeland en heeren van Vriesland*, Leiden 1753-1756.
- Monstrelet, *La chronique d'Enguerran de Monstrelet en deux livres avec pièces justificatives 1400-1444*, L. Douët-d'Arcq (ed.), *Société de l'Histoire de France*, 6 delen, Parijs 1857-1862.
- Moor, G. de, 'Noordwijk in de middeleeuwen. Een dorp apart', *Leids Jaarboekje* 85 (1993) 154-76.
- Moor, G. de, *Verborg en geborgen. Het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst in de Noordwijkse regio (1261-1574)*, Hilversum 1994.
- Mostert, M., A. Demyttenaere, E.O. van Hartingsveldt en R.E. Künzel (red.), *Vrouw, familie en macht. Bronnen over vrouwen in de Middeleeuwen*, Hilversum 1990.
- Mulder-Bakker, A.B., 'Met recht van spreken. Johanna van Valois, gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen (ca. 1297-1353)', in: M. van Dijk e.a. (red.), *Het zaad der middeleeuwen, Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 16, Amsterdam 1996, 37-56.
- Münster, A.-M., 'Funktionen der dames et demoiselles d'honneur im gefolge französischer Königinnen und Herzoginnen (14.-15. Jahrhundert)', in: Hirschbiegel en Paravicini (red.), *Das Frauenzimmer*, 339-354.
- Naber, J.C., 'Een terugblik', *Bijdragen van het Statistisch Instituut* 4 (1885) 1-48.
- Nayt-Dubois, A. en E. Santinelli-Foltz (red.), *Femmes de pouvoir et pouvoir des femmes dans l'Occident médiéval et moderne*, Valenciennes 2009.
- Niedermann, C., *Das Jagdwesen am Hofe Herzog Philipps des Guten von Burgund*, Archief- en Bibliotheekwezen in België, Extranummer 48, Brussel 1995.
- Nijsten, G., *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis (1371-1473)*, Kampen 1992.
- Noordeloos, P., 'Enige gegevens over broederschappen van S. Antonius', *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg* 85 (1949) 477-499.
- Nys, L., 'Tribulations Hennuyères d'un manuscrit du *Miroir historial*. A propos de trois bifeuillets conservés aux Archives départementales d'Indre-et-Loire', *Cahiers de Recherches médiévales et humanistes* 27 (2014) 235-255.
- Nys, L., 'De poils et de plumes: divertissement des princes, inspiration des peintres. Les animaux à la cour de Hainaut, de Guillaume I/III d'Avesnes à la mort de Marguerite de Bourgogne (1305-1441)', *Annales du Cercle Archéologique de Mons* 82 (2014) 123-62.
- Offenstadt, N. 'Les femmes et la paix à la fin du Moyen Âge: genre, discours, rites', in: *Actes des congrès de la SHMESP, 31e congrès, Angers, 2000. Le règlement des conflits au Moyen Âge*, Parijs 2001, 317-33.
- Oosterman, J., *Ik, Maria van Gelre. De hertogin en haar uitzonderlijke gebedenboek (1380-1429)*, Nijmegen, Zwolle 2018.
- Oostrom, F. van, *Het woord van eer*, Amsterdam 1996.
- Oostrom, F. van, *Maerlants wereld*, Amsterdam 1997.
- Oostrom, F. van, *Nobel streven. Het onwaarschijnlijke maar waargebeurde verhaal van ridder Jan van Brederode*, Amsterdam 2017.
- Paravicini, W., *Menschen am Hof der Herzoge von Burgund. Gesammelte Aufsätze*, K.Krüger, H. Kruse en A. Ranft (ed.), Stuttgart 2002.
- Paravicini, W., "'Ordonnances de l'Hôtel" und "Escroes des gaiges". Wege zu einer prosopografischen Erforschung des burgundischen Staats im fünfzehnten Jahrhundert', in: *Menschen am Hof der Herzoge von Burgund*, 41-63.

- Paravicini, W., 'Peur, pratiques, intelligences. Formes de l'opposition aristocratique à Louis XI d'après les interrogatoires du connétable de Saint-Pol', in: *Menschen am Hof der Herzoge von Burgund*. 341-56.
- Paravicini, W., 'Die Residenzen der Herzöge von Burgund', in: *Menschen am Hof der Herzoge von Burgund*, 445-506.
- Paravicini, W., 'The Court of the Dukes of Burgundy. A Model for Europe?', in: *Menschen am Hof der Herzoge von Burgund*, 507-534.
- Paris, L. (ed.), *Dict de Marguerite de Bourgogne*, Brussel 1891.
- Parisse, M. (red.), *Veuves et veuvage dans le haut Moyen Age*, Parijs 1993.
- Part Cur I = *Particularités curieuses sur Jacqueline de Bavière, comtesse de Hainaut*, Première partie, Mons 1838.
- Part Cur II = Devillers, L., *Particularités curieuses sur Jacqueline de Bavière, comtesse de Hainaut*, Seconde partie, Mons 1879.
- Paviot, J., *La politique navale des ducs de Bourgogne (1384-1482)*, Lille 1995.
- Peters, C.H., 'Het grafelijk leven in die Haghe in de tweede helft der XIVe eeuw', *Die Haghe Bijdragen en mededeelingen*, Den Haag 1909, 113-268.
- Petit, E., *Itinéraires de Philippe le Hardi et de Jean sans Peur, ducs de Bourgogne (1363-1419)*, Parijs 1888.
- Piérard, C., *Les douaires de Jeanne de Brabant en Hainaut*, SL 12, Leuven 1956.
- Pinchart, A. (ed.), *Archives des arts, sciences et lettres. Documents inédits, Première série I-III*, Gent 1860-81.
- Pinchart, A. (ed.), *Extraits de comptes relatifs au Hainaut, antérieurs à l'avènement de Philippe le Bon*, Mons 1884.
- Pizan, C. de, *The epistle of the prison of human life, with An epistle to the Queen of France, and Lament on the evils of the Civil War*, J.A. Wisman (ed.), New York/Londen 1984. Pizan, C. de, *Het Boek van de Stad der Vrouwen*, T. Pontfoort (ed.), Amsterdam 1984.
- Pizan, C. de, *Le livre de la Cité des Dames*, E. Hicks en T. Moreau (vert.), Parijs 1986.
- Pizan, C. de, *Le livre des trois vertus*, C.C. Willard en E. Hicks (ed.), Parijs 1989.
- Pompe, K.M., *Het Beiers-Bourgondische dubbelhuwelijk, 12 april 1385*, doctoraalscriptie (onuitgegeven), Universiteit Leiden 1988.
- Post, R.R., *Handboek van de kerkgeschiedenis, III, De grote crisis. Voorbereiding, renaissance, reformatie en katholieke herleving (van 1303 tot 1648)*, Nijmegen/Utrecht, 1963.
- Plancher, Dom Urbain, *Histoire générale et particulière de Bourgogne*, Tome 3, Dijon 1739
- Prevenier, W. en Smit G., *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544. Deel I: 1276-1433. Tweede stuk: Teksten*, Den Haag 1987.
- Prosopographia Curiae Burgundicae* <http://burgundicae.heraudica.org/> (laatst geraadpleegd: 16-09-2020).
- Prost, B., *Inventaires mobiliers et extrait des comptes des ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1363-1477), Tome premier, Philippe le Hardi, 1363-1377*, Parijs 1902-1904.
- Prost, B. en H., *Inventaires mobiliers et extrait des comptes des ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1363-1477), Tome second, Philippe le Hardi, 1378-1390*, Parijs 1908-1913.
- Qualiter Philippus dux*, ed: Von Löher, Beiträge I, 12-28.
- Quicke, F., 'Intinéraire de Jeanne, duchesse de Brabant, de Limbourg et de Luxembourg (1383-1404)', *BCRH* 98 (1934) 155-218.
- Quicke, F., *Les Pays-Bas à la veille de la période Bourguignonne, 1356-1384*, Brussel 1947.

- Quicke, F., 'Les circonstances de la réclusion et de la mort de Marguerite de Brabant, comtesse de Flandre', *Miscellanea historica in honorem Leonis van der Essen*, I, Brussel, Parijs 1947, 391-407.
- Ragetli, K., 'In Word and Deed. Margaret of York and the Inclusion of Manuscript Collections in Memoria Research', in: R. de Weijert e.a. (red.), *Living Memoria. Studies in Medieval and Early Modern Memorial Culture in Honour of Truus van Bueren*, Hilversum 2011, 60-77.
- Ragnard, I., 'Les chansons d'étrennes aux XIVe et XVe siècles', *PCEEB* 45 (2005) 105-127.
- Rel. de Saint-Denis, *Chron = Chronique du Religieux de Saint-Denis contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422*, M.L. Bellaguet (ed.), 6 delen, Parijs, 1839-1852.
- Rek. test.* = 'Rekeninge der testamentoren van wijlen der edelre vorstinnen vrouwe Jacobs van Beyeren, van Hollant, gravynne van Oistrevant zaliger gedencknisse', *Codex diplomaticus Neerlandicus*, 2e serie 1e afd., Utrecht 1852, 166-266.
- Richard, J., 'Le douaire de Marguerite d'York au duché de Bourgogne', *PCEEB* 44 (2004) 43-48.
- Riemsdijk, Th. van, 'De opdracht van het ruwaardschap van Holland en Zeeland aan Philips van Bourgondië', *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeling Letterkunde*, nieuwe reeks 8-1, Amsterdam 1906.
- Riemsdijk, Th. Van, *De tresorie en kanselarij van de graven van Holland en Zeeland uit het Henegouwsche en Beyersche huis*, Den Haag 1908.
- Robins, P., 'Le veuvage et le douaire de Marguerite d'York dans le contexte politique de 1477 à 1503', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen* 97 (1993) 123-179.
- Salamagne, A., 'Les fortifications médiévales de la ville du Quesnoy', *RN* 251 (1981) 997-1008.
- Salamagne, A., 'Le Quesnoy', in: *Châteaux chevaliers en Hainaut au Moyen Age*, gepubliceerd bij de gelijknamige expositie in het Musée des Beaux-Arts, Valenciennes 1995, 126-28.
- Salman, J., H. Salman en W. Hekkens (red.), *Aan zee en op de geest. Een nieuwe geschiedenis van Noordwijk*, Noordwijk 2011.
- Santamaria, J.-B., 'Chantage maternel, patriotisme capétien ou réalisme diplomatique? Le rôle de la comtesse d'Artois et de Bourgogne Marguerite de France et de ses conseillers dans le mariage de Marguerite de Male et Philippe le Hardi', *PCEEB* 53 (2013) 29-49.
- Schmidt-Ernsthausen, A.A.M., *Archief van de graven van Blois, 1304-1397*, Den Haag 1982.
- Schneider, F., *Herzog Johann von Baiern, Erwählter Bischof von Lüttich und Graf von Holland (1373-1425), Ein Kirchenfürst am Anfang des XV. Jahrh.*, Berlijn 1913.
- Schnerb, B., 'Arras en 1414: entre guerre et paix', in: D. Clauzel, C. Giry-Deloison en C. Leduc (red.), *Arras et la diplomatie Européenne. XVe-XVIe siècles*, Arras 1999, 47-63.
- Schnerb, B., *Jean sans peur. Le prince meurtrier*, Parijs 2005.
- Schnerb, B., 'La piété et les dévotions de Philippe le Bon, duc de Bourgogne (1419-1467)', *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 149-4 (2005) 1319-1344.
- Schnerb, B., 'Présence et influence des femmes à la Cour de Bourgogne: quelques réflexions historiographiques', in: D. Eichberger e.a. (red.), *Women at the Burgundian Court*, 3-9.
- Schnitker, H., 'Margaret of York on pilgrimage: the exercise of devotion and the religious traditions of the House of York', in: D.L. Biggs, S.D. Michalove en A. Compton Reeves, *Reputation and representation in fifteenth century Europe*, Leiden, Boston, 2004, 81-122.
- Schoenaers, D., 'Maditte dame Jaques. An alternative biography of Jacqueline de Bavière in the Antwerp Manuscript of *Les croniques des pays de Hollande, Zellande et aussy em partie de Haynnau*', publicatie in voorbereiding.
- Scholtens, H.J.J., *Uit het Verleden van Midden-Kennemerland*, Den Haag 1947.

- Scufflaire, A., 'Les serments d'inauguration des comtes de Hainaut (1272-1427)', *SL* 1 (1950) 79-124.
- Shahar, S., *The fourth estate: a history of women in the Middle Ages*, Londen 2003.
- Shaw, C., *Isabella d'Este. A Renaissance Princess*, Londen/New York 2019.
- Sleiderink, R., *De stem van de meester. De hertogen van Brabant en hun rol in het literaire leven (1106-1430)*, Amsterdam 2003.
- Small, G., 'For a Long Century of Burgundy. The Court, Female Power and Ideology', *BMGN* 126-1(2011) 54-67.
- Smit, H.J., *De rekeningen der graven en gravinnen uit het Henegouwsche huis*, 3 delen, Utrecht 1924-1939.
- Smit, J.G., 'De graven van Holland en Zeeland op reis. Het grafelijk itinerarium van het begin van de veertiende eeuw tot 1425', in: W. van Anrooij e.a. (red.), *Holland in wording. De ontstaansgeschiedenis van het graafschap Holland tot het begin van de vijftiende eeuw*, Hilversum 1991, 91-124.
- Smit, J.G., *Vorst en onderdaan. Studies over Holland en Zeeland in de late Middeleeuwen*, Leuven 1995.
- Smit, J.G. (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544. Deel II: 1433-1467. Eerste stuk: Inleiding, lijsten en indices*, Den Haag 2010.
- Smit, J.G. (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544. Deel II: 1433-1467. Tweede stuk: Teksten*, Den Haag 2005.
- Smit J.G., Burgers, J.W.J, Van der Vlist, E., Le Bailly, M.C. (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten van Zeeland 1318-1572. Deel 1: Inleiding, lijsten en teksten 1318-1478*, Den Haag 2011.
- Sommé, M., 'L'alimentation quotidienne à la Cour de Bourgogne au milieu du XVe siècle', *Bulletin Philologique et historique* 1968-I (1971) 103-117.
- Sommé, M., *Isabelle de Portugal, duchesse de Bourgogne. Une femme au pouvoir au XVème siècle*, Villeneuve d'Ascq 1998.
- Sommé, M., 'Le cérémonial de la naissance et de la mort de l'enfant princier à la cour de Bourgogne au XVe siècle', in: J.-M. Lalaing (red.), *A la cour de Bourgogne. Le duc, son entourage, son train*, Burgundica I, Turnhout 1998, 33-48.
- Sommé, M., 'Pèlerins du Nord de la France vers Saint-Jacques de Compostelle (XIVe-XVe siècles)', *PCEEB* 51 (2011) 7-16.
- Speetjens, A., 'The Founder, the Chaplain and the Ecclesiastical Authorities. Chantries in the Low Countries', in: R. de Weijert e.a. (red.), *Living Memoria. Studies in Medieval and Early Modern Memorial Culture in Honour of Truus van Bueren*, Hilversum 2011, 195-206.
- Spufford, P., *Monetary problems and policy in the Burgundian Netherlands, 1433-1496*, Leiden 1970.
- Stapel, R.J., 'Kaart van het Graafschap Holland (1795)' in: F.W. Lantink en J.Temminck (red.), *Heerlijkheden in Holland*, Publicaties van de Stichting Vrienden van het Noord-Hollands Archief, 3, Hilversum 2017, 111-16.
- Steensel, A. van, *Edelen in Zeeland. Macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving*, Hilversum 2010.
- Steensel, A. van, 'Before the Golden Fleece. Noble associations in Holland and Zeeland around 1400', *PCEEB* 59 (2019) 353-70.
- Stein, R., *Politiek en historiografie. Het ontstaansmilieu van Brabantse kronieken in de eerste helft van de vijftiende eeuw*, Leuven 1994.

- Stein, R., 'Gifts of mourning-cloth at the Brabantine court in the fifteenth century', in: Blockmans en Janse (red.), *Showing Status*, 51-80.
- Stein, R. en J. Smithuis, 'Jacoba van Beieren, een tragische heldin?', *Spiegel Historiae* 40 (2005) 292-297.
- Stein, R. 'De affaire Van Borselen en de consolidatie van de Bourgondische macht in de Nederlanden (1425-1435)', *BMGN* 124-1 (2009) 3-29.
- Stein, R., *De hertog en zijn Staten*, Hilversum 2013.
- Stein, R., 'Van tresorie naar archief. De inventaris van de oorkonden van Henegouwen uit 1409', in: P. Delsalle, G. Docquier, A. Marchandise en B. Schnerb (red.), *Pour la singuliere affection qu'avons a luy. Études bourguignonnes offertes à Jean-Marie Cauchies*, Burgundica 24, Turnhout 2017, 417-433.
- Stouff, L., *Catherine de Bourgogne et la féodalité de l'Alsace autrichienne ou un essai des ducs de Bourgogne pour constituer une seigneurie bourguignonne en Alsace (1411-1426)*, Parijs 1913.
- Thiry, C., 'George Chastelain, premier indiciaire des ducs de Bourgogne', in: Régnier-Bohler, D. (ed.), *Splendeurs de la cour de Bourgogne. Récits et chroniques*, Parijs 1995.
- Thissen, B., 'Landsheerlijke rekeningen als bron voor historisch onderzoek. Het voorbeeld van de laatmiddeleeuwse Gelderse rekeningen, gerelateerd aan Kleefs bronnenmateriaal', in D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit (red.), *Vander Rekeninghe*, Den Haag 1998, 133-152.
- Timmers, J.J.M., *Christelijke symboliek en iconografie*, Bussum 1974.
- Tol, D. van, 'De Orde van de Hollandsche Tuin. De oudste ridderorde van Holland (1387-1418)', *De Nederlandsche Leeuw* 114 (1997) 6-34.
- Tóth-Ubbens, M.M., 'De graftombe van Margaretha van Brieg, gemalin van Albrecht van Beieren. Een bijdrage tot de grafsculptuur van de 14de eeuw in de Nederlanden', *Oud Holland* 72-1 (1957) 59-72.
- Tóth-Ubbens, M.M., 'Een dubbel vorstenhuwelijk in het jaar 1385', *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 19 (1964-1965) 101-132.
- Uyttebrouck, A., *Le gouvernement du duché de Brabant au bas moyen âge (1355-1430)*, 2 delen, Brussel 1975.
- Uytven, R. van, 'Showing off One's Rank in the Middle Ages', in: Blockmans en Janse (red.), *Showing Status*, 19-34.
- Vanwijnsberghe, D., 'De eyckiaanse miniaturen van het Turijns-Milanees Getijdenboek', in: M. Martens, T-H. Borchert, J. Dumolyn, J. de Smet en F. van Dam (red.), *Van Eyck. Een optische revolutie*, Gent 2020, 297-315.
- Vale, M., *The princely court. Medieval Courts and Culture in North-West Europe, 1270-1380*, Oxford 2001.
- Vaughan, R., *John the Fearless: The growth of Burgundian power*, London 1966.
- Vaughan, R., *Philip the Bold: The formation of the Burgundian state*, Woodbridge 2002.
- Vaughan, R., *Philip the Good: The apogee of Burgundy*, Woodbridge 2002.
- Vaughan, R., *Charles the Bold: The last Valois Duke of Burgundy*, Woodbridge 2003.
- Veen, M.M.A. van, *Het grafelijk en stadhouderlijk hof Den Haag. Een overzicht van opgravingen en waarnemingen van 1770 tot en met 2013*, Haagse Oudheidkundige Publicaties 19, Den Haag 2015.
- Velden, H. van der, 'Karel de Stoute op bedevaart: de aanschaf van pelgrimstekens door de graaf van Charolais', in: H.J.E. van Beuningen, A.M. Koldeweij en D. Kicken (red.), *Rotterdam papers 12. A contribution to medieval archeology. Heilig en profaan 2, 1200 Laatmiddeleeuwse Insignes uit openbare en particuliere collecties*, Cothen 2000.

- Velissariou, A., 'Lectures de Boccace à la Cour de Bourgogne', *PCEEB* 55 (2015) 65-76.
- Verbij-Schillings, J., *Beeldvorming in Holland. Heraut Beyeren en de historiografie omstreeks 1400*, Amsterdam 1995.
- Verkooren, A., *Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des pays d'Outre-Meuse, Ille partie, Tome III (1404 - 1415)*, Brussel 1976.
- Verkooren, A., *Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des pays d'Outre-Meuse, Ille partie, Tome IV (1415 - 1427)*, Brussel 1988.
- Vermet, B.M., 'Het Haagse grafmonument voor Margaretha van Brieg', in: M. IJssink, B. de Klerck en A. Willemsen (red.), *Het einde van de middeleeuwen. Vijftig kunstwerken uit de tijd van Bosch en Erasmus*, Nijmegen 2019, 275-279, 344.
- Vinchant, F., *Annales de la province et comté du Hainaut*, I-VI, Brussel 1848-53.
- Vis, A.J., 'Gerrit van Poelgeest', *Leids Jaarboekje* 42 (1950) 65-86.
- Visser, J.C., *Schoonhoven. De ruimtelijke ontwikkeling van een kleine stad in het rivierengebied gedurende de Middeleeuwen*, Assen 1964.
- Vrancken, V., 'De blijde inkomsten van de Brabantse hertogen. Macht, opstand en privileges in de vijftiende eeuw', *SL* 112, Brussel 2018.
- Waale, M.J., *De Arkelse oorlog, 1401-1412. Een politieke, krijgskundige en economische analyse*, Hilversum 1990.
- Wauters, A., *Histoire des environs de Bruxelles II*, Brussel 1855.
- Wavrin, Jehan de, *Receuil des croniques et anchiennes istories de la Grant Bretagne, à present nommé Engleterre*, ed. William Hardy, 2 delen, London 1868-79.
- Webb, D., *Medieval European pilgrimage, c. 700-c. 1500*, New York 2002.
- Weightman, C., *Margaret of York, Duchess of Burgundy, 1446-1503*, Gloucester 1989.
- Wellens, R., 'Les États et l'accession de Philippe le Bon au gouvernement du comté de Hainaut', in: Cauchies en Duvois (red.), *Receuil d'études* 2, 101-108.
- Wiesner, M.E., 'Frail, weak, and helpless: women's legal position in theory and reality', in: *Gender, Church and State in Early Modern Germany: Essays by Merry E. Wiesner*, London 1998, 84-93.
- Wijsman, H., *Gebonden weelde. Productie van geïllustreerde handschriften en adellijk boekenbezit in de Bourgondische Nederlanden (1400-1550)*, Dissertatie Universiteit Leiden, 2003.
- Willard, C.C., *Christine de Pizan, Her Life and Works*, New York 1984.
- Willard, C.C., 'The patronage of Isabel of Portugal', in: Hall McCash (red.), *Cultural patronage*, 306-20.
- Win, P. de, 'Simon de Lalaing, seigneur de Montignies', in: R. de Smedt, (red.), *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or au XVe siècle: notices bio-bibliographiques*, Frankfurt am Main 2000, 60-63.
- Wink, J. en L. Sicking, 'Reprisal and diplomacy: conflict resolution within the context of Anglo-Dutch commercial relations c1300-1415', *Comparative Legal History* 5-1 (2017) 53-71.
- Winnlen, *Schönensteinbach, une communauté religieuse féminine 1138-1792*, Altkirch 1993.
- Winter, P.J. van, 'De Hollandse Tuin', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 8 (1957) 29-121.
- Wit, A. (red.), *Klooster Engelendael Leiderdorp 1396-1577*, Leiderdorp 2005.
- Wylie, J.H. en W.T. Waugh, *The reign of Henry the Fifth, Vol III (1415-1422)*, New York 1968.
- Zoete, A. (ed.), *Handelingen van de leden en van de Staten van Vlaanderen, Excerpten uit de rekeningen der steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren, Deel 1: 1405-1413*, Brussel 1981.
- Zoete, A. (ed.), *Handelingen van de leden en van de Staten van Vlaanderen. Excerpten uit de rekeningen der steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren, Deel 2: 1413-1419*, Brussel 1982.

Curriculum Vitae

Margreet Brandsma werd op 28 januari 1968 geboren te Tiel. Na haar eindexamen aan het Christelijk Gymnasium in Utrecht (1986) behaalde zij een propedeuse Griekse en Latijnse Taal en Cultuur (1987), gevolgd door een doctoraal in de biologie (1992), beide aan de Universiteit van Amsterdam. Haar werkzaamheden als Onderzoeker in Opleiding aan de Universiteit Leiden sloot zij af met een proefschrift over regulatie van de eiwitbiosynthese in het pekelkreeftje *Artemia* (1996). Vervolgens werkte zij in Den Haag in het wetenschapsbeleid, als beleidsmedewerker bij NWO (1997-2001) en als programmacoördinator bij ZonMw (2001-2009). Als programmamanager van de Nationale Grootchalige Wetenschappelijke Infrastructuur op het gebied van biobanken, BBMRI-NL, was zij verbonden aan het LUMC in Leiden (2009-2013). Na het afronden van de studie Geschiedenis in deeltijd aan de Universiteit Leiden (2010) wijdde zij zich vanaf 2013 aan dit proefschrift over Margaretha van Bourgondië (1374-1441).

